

ЛИСТИ

ДО ПРИЯТЕЛІВ

**LETTERS
TO
FRIENDS**

**ЛІСТИ до
ПРИЯТЕЛІВ**
LETTERS TO FRIENDS

1957 — 1958 Мистецькі обкладинки Зенона Голубця 1959 — 1960

З М І С Т:

Юрій Дивний: Лист: з України чи з Москви?	1
Остап Тарнавський: Сучасні поети України	4
Анна Кобринська: В. Дорошенко — визначний бібліограф	13
Йосиф Гіряк: З Остапом Вишнею	18
М. Шлемкевич: Про справи Божі, людські і надтолюдські	24
Михайло Добрянський: Харчова Катастрофа в Радянському Союзі	32
З книжкових новин:	
Ю. Л.: Поет-мислитель	43
Ю. С.: Антологія Української поезії англ. мовою	45
Ю. Лавріненко: Ще одна книжка матеріалів з архіву А. Любченка	46
М. Д.: „Панорама найновішої літератури в УРСР”	48
Короткі бібліографічні згадки	49
М. І.: „Поліцентризм”	51
З книжок і преси:	
Утопія Маркса і дійсність СССР	56
„Право на ліниство”	57
Нова маска тої самої Росії	58
З листів до редакції:	
І. Піддубний: Про українську емоційність та інше	59
Чому?	62

ЛИСТ: З УКРАЇНИ ЧИ МОСКВИ?

Після ансамблю Вірського американські українці вдруге дістали сердечний привіт типу „ми з України”:

„Ми думаємо послати на американський континент священу землю з Чернечої гори”; „Ми б з радістю взяли участь в урочистій церемонії відкриття вашого пам'ятника, бо Шевченко і Україна невіддільні.”

Так говориться в „Слові до українців, до української громади в США, до „Комітету пам'ятника Т. Г. Шевченкові” (ЛІТЕРАТУРНА УКРАЇНА, 29 листопада 1963),*) що його підписали 33 письменники Радянської України і президент Академії Наук України, В. Патон. Серед тих письменників є також кілька безсмертних, а „не так званих письменників”, як пише про них один редактор однієї газети, що виходить українською мовою в США. Ми також не маємо підстав сумніватись, що загальнознана частина тих, які підписали листа, є щирі у вище наведених запевненнях.

Але лист, немов той сандвіч, перешарований протилежними думками й почуттями. Отже, на звернення в роді: „дорогі земляки поза Вітчизною суцї”, лягають безпосередньо лайки, в роді: „люди з брудними політичними цілями”, які намагаються недостойно „витратити трудові копійки, зароблені на пам'ятник Шевченкові потом українців, які проживають у США”.

Що це за політична психологія, що за „тип” політичний виглядає із того цинічного сандвічу з хліба і кізьяка? Це поперше, старий ще Петром 1-им уведений і Сталіним найповніше застосований прийом відривати від живого тіла, обезголовлювати націю, знищувати її організаторські соціально-політичні, економічні й культурні провідні елементи, нацьковувати на них маси „земляків”. В данім випадку: — лист цілком за пам'ятник Шевченкові у Вашингтоні, але проти тих, хто якраз той пам'ятник заініціював і цілу незвичайно складну справу його організував. Яка б не була слаба українська еміграція, але поки

*) Не передрукуюсмо „Слова” українських радянських письменників, бо воно вже було в цілості друкване в українській пресі. Порівн. „Українські Вісті” (Ульм) з 22-29 грудня 1963 р. — В тому числі газети надрукована також добра і тактовна відповідь „з приводу звернення до українців у США”, яку дав ред. Михайло Добрянський в програмі пересилань Радіо Свобода (Мюнхен), дня 6 грудня 1963 р. (Ред.)

вона існує і діє, доти Москва не може сказати собі, що тримає в кулаці всі українські сили. І тому й у даному випадку проривається на неї злість. Адже саме ідея і рух за спорудження пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні змусили Кремль нарешті будувати пам'ятник Шевченкові в Москві. Принаймні про це свідчить хронологія подій.

По-друге, перед нами типова для провідної верхівки російської імперії безцеремонність, з якою трактується партнер, як останнього наївника й дурня. Лист має на меті навіяти думку, ніби Москва, яку названо в листі „столицею Вітчизни", здійснила Шевченків заповіт „про сім'ю велику, вільну, нову". Значить, знову сталінська теза про „радянський рай", про „квітучу Україну", — теза, яка була проголошена якраз у час страшного повільного вмирання мільйонів дітей України від організованого Москвою голоду 1932-33 року і геноциду іншими методами масового терору. І це тоді цинізм дійшов був до того, що спорудженням пам'ятника Шевченкові в Харкові і Києві хотіли закрити безпрецедентне в історії винищування народу і його культури. Більш диявольського знущання над Шевченком і його народом не придумати.

А може справді настала зміна в національній політиці в СРСР? Може справді є поворот до 20-х років, коли все ж таки був якийсь хоч і нерівний компроміс та коли бодай українським партійцям можна було легально воювати за здійснення і поліпшення конституції СРСР? Даремні були б надії! Ось уже третій рік шалено проводиться в життя ухвалена 22 з'їздом цинічна програма русифікації, злиття націй і мов в одну (зрозуміло яку) націю і мову. І тому знову вживають для камуфляжу ім'я Шевченка. Це вже стало своєрідним показником московської політики супроти України: як тільки Москва задумас завадати особливо страшну чергову рану українському відродженню, вона піднімає вгору, немов ікону, зображення найулюбленішого сина того народу.

Так само розраховані на безмежну наївність і самі собою прекрасні слова про те, щоб шевченківські роковини „сприяли зміцненню культурних зв'язків інших країн з Радянською Україною". Варто тільки порівняти скільки закордонного світу об'їздили російські поети з Москви, і як майже не пускають київських молодих поетів побачити світ. Ба навіть книжок їх не дістанете в Нью-Йорку. Весь світ бачив, як захоплено вітала українська громада в США ансамбль Вірського. І весь світ бачив, як таємні сексоти й одверті наглядачі не пускали членів ансамблю для вільних живих розмов і зустрічей із своїми заокеанськими братами. Чи пропонуючи приїхати до нас, дістанете дозвіл без страху за наслідки погостювати у знайомих і незнайомих земляків, поговорити без підслухувача і без суфльора? Чи скажете на відкритті пам'ятника у Вашингтоні, що нам усім треба змагатись за здійснення заповітів Шевченка у його

рідній Україні? А чи повторите із „Слова“, що заповіті Шевченка вже виконано і робити Шевченковим заповітам в Україні більше нічого?

Горе нам! яка ж поневолена мусить бути та країна, сини якої мусять ставити між собою такі питання! Автори „Соняшних кларнетів“, „Синьої далечини“, „Будівель“, „Серця“ та інших правдивих творів є більш ніж бажані гості. Трудно уявити собі приємність від того, що вони частуватимуть вільний світ сандвічами майд ін Москов. Але на мою думку, нехай і почастиють. Зрештою на відкриття пам'ятника Шевченкові в Вашингтоні, як відкрите, всенародне свято, запрошені всі, хто хоче вшанувати українського поета, що став поетом вселюдським.

Тепер трошки хронології, щоб вияснити дивний збіг деяких виступів проти пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні із виступами проти організаторів спорудження того пам'ятника. 18 жовтня 1963 року проти спорудження пам'ятника Шевченкові у Вашингтоні виступала „Вашингтон Пост“. Зразу ж, 25 жовтня включилась у цю кампанію еміграційна газета „Новое Русское Слово“, а 1 листопада і газета „Россия“ — обидві анти-українські і єдинонеділимські. Коли інша вашингтонська газета „The Sunday Star“ виступила на оборону пам'ятника Шевченкові, тоді редакція „Вашингтон Пост“ звернулась до офіційного голови делегації в ОН від Української РСР, Луки Кизи, за його думкою в цій справі. Кизя радо дав заяву, про яку „Вашингтон Пост“ написала, що вона „підлила олії в наростаючу суперечку“. Кизя звичайно за Шевченка, але проти організаторів пам'ятника йому. Сам роздуваючи справу пам'ятника на холодну війну, Кизя перекидає це на організаторів справи пам'ятника. За залакуваннями Кизи про холодну війну і навіть атомну послидував лист 34-х із Києва, які повторили ті залакування. Про обмін листами між „Вашингтоном Пост“ і Кизею дало повідомлення до радянської преси ТАРС.*)

Масмо велику гру. На які можливі виграші надіється Москва? Теоретично є кілька можливостей. Зірвати зовсім будову пам'ятника Шевченкові в Вашингтоні — це найбільший виграш, бо вбивається разом двох зайців — підривається престиж української культури, українського питання зокрема і вплив американських українців в очах Америки, а водночас підривається престиж Америки в очах понад 40-мільйонного населення України. Якщо не вдається зірвати справу пам'ятника зовсім, то другий варіант можливого виграшу — спорудження пам'ят-

*) Як повідомила світову пресу московська амбасада в Вашингтоні, вона хоче взяти участь у „любій церемонії“ відкриття пам'ятника Шевченкові. При цьому мимоволі виникає питання, а де ж вашингтонська амбасада Радянської України, про самостійність якої говорив у Нью-Йорку сам Хрущов. (Ред.)

СУЧАСНІ ПОЕТЕСИ УКРАЇНИ

В пантеоні поезії небагато жінок. Якщо взяти якунебудь антологію світової поезії, то між кількома сотнями поетів можна віднайти дослівно лише декілька імен поетес: окрасу античної Греції — Сафо, святу Тересу в Іспанії, декілька принцес в Японії, сестру Марсело де Карпіо і це все. Щойно в модерних часах спостерігаємо, як жінка еманіпується теж і в ділянці поезії. Згадаймо лише нашу Лесю Українку, що її майже вся критика ставить поруч Шевченка і Франка. Або спинімся на американці Емілі Дікінсон, якої творчість припадає на другу половину дев'ятнадцятого сторіччя. Критик Івор Вінтерс заявляє, що Емілі Дікінсон не лише велика поетеса, вона не лише одна із найбільших з-поміж усіх американських поетів, але вона один із найбільших ліричних талантів усіх часів. Замітно, що Емілі Дікінсон прожила 56 років самотнього земського існування зовсім у тіні, невідома, ніким не признана. За свого життя вона надрукувала всього кілька своїх поезій та й вони не принесли їй похвали, ні слави. Причина цієї неувати до великого поетичного таланту Емілі Дікінсон в тому, що її поезія була інша, ніж поезія її сучасників; її поезія теж інша, ніж теперішня американська поезія. В поезії Емілі Дікінсон — як говорить поет і критик Ален Тейт — заложена думка; поезію Емілі Дікінсон може читати і розуміти читач із виробленим поглядом на суспільні, політичні, чи економічні проблеми, читач із широким поглядом на світ — людина із світоглядом. Традиція, що її створює в американській поезії Емілі Дікінсон, ставить високі вимоги до нових генерацій поетів. Та все ж у цих генераціях маємо вже жінок-поетес, а між ними справді талановитих поетес, як Една Сент Вінсент Мілей, Емі Ловел, та й деякі із сучасних.

Те саме спостерігаємо в українській поезії. Після Лесі Українки в українську поезію увійшли нові талановиті поетеси, як Ульяна Кравченко, Олена Теліга, Христя Алчевська, та й під сучасну пору в Україні творить немалий гурт поетес, що з них декілька займає помітне місце в сучасній українській поезії і тому варто із ними ближче познайомитись.

Після смерті Марійки Підгірянки-Домбровської в 1963 р. найстарішою під цю пору поетесою в Україні є Олена Журлива (справжнє прізвище: Котова). Вона народжена в місті Сміла на Черкащині в сім'ї народного вчителя. Журлива закінчила Київський Інститут Народної Освіти в 1922 р. і велику частину свого життя перебувала на

ника з милости і ласкавого дозволу Москви, і вилучення Шевченка з ідейного багажу свободолобців. І найменший з можливих виграшів — сіяння радянофільства і розбрату серед еміграції.

Не дати ні одного з тих виграшів — завдання американських українців. Воно однак вимагає політичної зрілості і майстерства не меншого, ніж у противників.

грудень 1963.

Юрій Дявич

посаді вчительки в Харкові, Дніпропетровському і в інших містах України. Олена Журлива почала друкуватись ще до часу наших визвольних змагань; вона стояла близько до журналу „Українська хата". Та перша її збірка вийшла щойно в 1926 р. під назвою „Металом горно". В 1930 р. вийшла друком друга лірична збірка поетеси „Багряний світ". Письмениця надрукувала теж декілька критичних статей, як і теж переклала на російську мову деякі твори Лесі Українки і Василя Стефаника. Поезії Журливої надихані революційним духом; вона співає гимни новому походові покрияджених і поневоленних людей до свободи.

„Навпростець ідем" — стверджує Журлива в одному вірші з 1928 р. і на запитання „хто ми, хто ми?? — відповідає:

„буреломи, буревісники, борці — ми відбили власну зброю
перші хвилі в час прибою, з сонцем-прапором в руці..."

Ці ударні вірші Журливої були використані режимом для пропаганди більшовицької революції і підтримки совєтської влади в Україні. Сприяла цьому і сама постава Олені Журливої, яка захоплено співала про індустріалізацію:

„Металом горно диха знов, ніхто цю владу не зборов,
колеса в ритм і ремні в біг, ніхто не переміг."

Нагілка на українських письменників в Україні не оминула теж і Журливої. Її ім'я зникнуло було із журналів і аж у 1958 р. у видавництва „Радянський письменник" вийшла книжка Журливої під назвою „Поезії". Тоді теж і появились деякі нові вірші Журливої в пресі. Від декількох років знову не зустрічаємо імені Журливої ні в журналах, ні в газетах.

Дуже активною є Агата Турчинська. Це галичанка; вона народжена в містечку Куликів під Львовом в 1903 р., в сім'ї зарібника. Перша світова війна загнала Агату в Київ, де від 1915 р. вона постійно перебуває. Турчинська покінчила теж Київський Інститут Народної Освіти, та й друкуватись почала в 1926 р. Перша книжка її віршів „Ізвори" вийшла друком в 1929 р. Збірка „Урожай" появилась у 1939 р. У Турчинської багато сентименту для рідної Галичини і цей сентимент вона використала вміло підчас другої світової війни, коли Галичина була включена у совєтську державну систему. Турчинська написала в той час багато віршів на тему „воз'єднання", видаючи їх окремими збірками „Привіт, Галичино" в 1940 р. і „Пісня про дружбу" в 1946 р. В Турчинської був ліричний талент, на який вказували деякі ліричні інтимні вірші в ранньому періоді творчості. Вона одначе воліла включитись активно в продукцію соц-реалістичної пропагандивної літератури, прикрашуючи її своїм ліричним почуванням і культивованим сентиментом для Галичини, головню для Карпат.

„Вийшла я на Княжу гору,
глянути на красен Львів,
В далеч рідну, неозору,
на шляхи моїх батьків.
Підійшла до шпिला Лева,

спом'януть Червону Русь,
Львів, як пісня вереснева,
до грудей моїх горнувся.
І неначе князь Данило
з давнини казав: Дивись,

як збулось велике діло,
те, що я почав колись.
З-над Дніпра зібрались кривні,

із Москви брати мої,
привітали край мій дренний
у воз'єднаній сім'ї."

Цей вірш ілюструє нам, як Агата Турчинська вміла іскорку свого таланту використати для пропагандивних віршів. Турчинська написала багато для дітей; її перу належить декілька поем, як „Дитинство поета” (про Шевченка), „Зашуміла Руцавиця”, „Останній день Боркалюка” (про комуністичних партизан), оповідання і роман „Друг мій Ашхабад”. Вона є від довгих років членом партії.

Ровесниця Турчинської — Наталя Забіла вийшла з іншого середовища, з інтелігентського середовища. Може тому її творчість навіть під натиском соц-реалізму має багато атрибутів поетичної культури. Подібне явище зустрічасмо у випадку творчості Максима Рильського, який зумів включити поетичну культуру навіть у вірші писані на замовлення. Наталя Забіла народилась в 1903 р. в Петербургу, в сім'ї урядовця. Вона теж перейшла нормальний едукативний шлях: закінчила гімназію і студіювала в Харківському Інституті Народної Освіти. Забіла почала друкувати свої вірші з 1924 р. Перша збірка її ліричних поезій появилася друком в 1927 р. під назвою „Далекий край”. Потім вийшли такі ліричні книги Наталі Забіли: „Соняшні релі” (1928), „Будівниче!” (1930), „Вибрані поезії” (1939), „В дні тривоги” (1945). В Забіли багато сердешності, вона уважлива для людського горя, вона мріє про якийсь гарний і справедливий світ, в якому не буде ні горя, ні зла:

„Я хочу, щоб у парках квітли квіти
в сумирній тиші літніх вечорів,
я хочу, щоб народжувались діти
у молодих щасливих матерів.

Я хочу, щоб у мирній, творчій праці
квітались села, кращали міста,
щоб син мій будував ясні палади,
щоб колисалась нива золота,

щоб нинішні веселі немовлята
для світлої зросли будучини.”

Совєтський режим використав благородну мрію поетеси для своїх пропагандивних цілей, утотожнюючи той вимірний поетичний світ із перспективою комуністичного раю.

Забіла найбільше відома, як дитяча письменниця. В неї талановиті, мистецькі своєю простотою вірші для дітей і молоді. Часто у цих віршах загально-людські гуманітарні ідеали і тому ці вірші почитні теж поза кордонами України. Наталі Забілі належить поетичний переспів „Слова о полку Ігореві”. Забіла теж член партії.

З інтелігентської сім'ї вийшла також друга популярна в Україні дитяча письменниця — Марія Пригара. Пригара народилась у Москві в 1908 р., в сім'ї лікаря. Вона покінчила Київський Інститут Народної Освіти. Пригара почала друкуватись в 1924 р., а в 1929 р. вийшла друком її перша книжечка віршів для дітей „Весна на се-

лі". Пригара відома теж із перекладів на українську мову творів німецьких, польських, білоруських і російських авторів. Вона також є членом партії. Крім дитячих віршів Марія Пригара написала цілу низку ліричних поезій, навіяних людською турботою за щастям. Ось зразок:

„Набрякає на деревах парость,
десь у небі вітер, як струна.
Це весна. А біля мене старість,
невідступна, вкрадлива, смутна.

Підступає, заглядає в очі,
шепотить на вухо доскочу:
— Ти моя!

А я її не хочу,
до жалю не хочу, до плачу.

І кажу їй з мукою, тремтінням:
— Відійди, убивнице кволих душ!
Вкрий волосся сивим павутинням,
тільки серця бідного не руш.

Хай воно тремтить, радіє, плаче,
хай вбирає в себе цілий світ,
отаке ж уперте і тремтяче,
як колись, тому багато літ.

І на злість недобрій, темній силі
входить в груди походом весна.
Журавлі кричать на небосхилі,
десь у хмарах вітер, як струна."

Ще одна дитяча письменниця здобула собі почитність в Україні. Марія Познанська молодша за Забілу і Пригару; вона народжена в 1918 р. і походить зі селянської сім'ї, зі села Петрашівки, Володарського району на Київщині. Познанська закінчила Київський Педагогічний Інститут. Друкуватись почала щойно після другої світової війни; перша книжка віршів вийшла друком в 1946 р. під назвою „Мій квітник". Від того часу письменниця видала понад двадцять книжок для дітей. У Познанської багато людяности, її вірші прості безпосередністю обсервації і безпосередністю розповіді:

„Немов ті голуби, що завжди в парі,
по вулиці стареньких двос йде.
І хоч ідуть вони по тротуарі,
хоч знають: ям немає тут ніде, —
та все одно взялися попід руки,
дідусь з бабусею; так звикли на віку.
... А їм услід вдивляються онуки
і, певне, заздрять за любов таку."

Ровесницею Познанської є Любов Забашта. Та порівнювати ці дві постаті можна лише відносно віку; по лінії поетичної продук-

ції тут не може бути ніякого порівняння. Любов Забашта — це модерна поетеса і, напевно, лише соц-реалістична дійсність не дозволила їй виявити всього поетичного таланту. Забашта народилась в 1918 р. у Прилуках на Чернігівщині, в сім'ї урядовця. За професією вона інженер; закінчила Одеський Водний Інститут і працювала на верф'ях Дніпра і Волги. Не була однак Забашта щаслива у своїй професії. Її стихія в поезії й письменниця при першій нагоді перейшла в літературу. Вона покінчила заочно мовно-літературний факультет Київського Педагогічного Інституту і повністю присвятилась поетичній творчості. Перші поезії Забашти були друковані вже в 1935 р. Перша її книжка вийшла друком щойно в 1950 р. Це збірка „Нові береги” і ця збірка запам'ядує нове не лише самою назвою, але і новим змістом і новим трактуванням самої поетичної теми. В Забашти дуже різноманітна тематика та найчутливіша вона для любовної лірики, як теж і для глибокодумного споглядання життя, що стало рідкісним явищем в совєтській дійсності. Новий рух в поезії, що його спостерігаємо від кількох років, в Україні, знайшов не одну спільну тему в поезії Забашти. Ось вірш „Замки”, що дуже нагадує популярний вже і на еміграції вірш Ліни Костенко „Різні бувають естафети”:

„Замки замикали багатства царів і панів лукавих,
злото, парчу і соболь, сейфи, палаци розкішні.
Замки замикали брами, міста і цілі держави,
альковні князів і лордів і їхні забави зловтішні.

Замки замикали амбари, повні тшениці,
і бідні оселі, де ледь нашкобеш на хлібину.
Замки замикали царські глухі темниці,
де заживо клали в могилу чесну людину.

Замки замикали душі, і люди жили відсторонено,
боялись відкрити заповітне, боялись осуду й зради.
Та час приходить великий і слово, не марно зронене,
і чесність стає на сторожі людських думок і відряди.

Я знаю, я вірю вічно, настане велика днина,
впадуть замки і замочки, стануть усі непотрібними,
і щедро розкриє душу людині людина
зі скарбами своїми золотими і срібними.

І не буде сейфів, не буде замків на хатах,
на незгоряючих касах, на різних гамазеях,
і доля людини стане така багата,
і, певне, лише експонатами будуть замки в музеях.¹

Плодовитістю творчості подібна до Забашти Валентина Ткаченко, на два роки молодша за неї подруга її із членства у Спілці Письменників і в партії. Ткаченко народилась в 1920 р. в містечку Корюківка на Чернігівщині, в сім'ї зарібника. Навчалась у Журналістичній Школі в Харкові, як теж у Київському Державному Університеті. Перша збірка віршів Валентини Ткаченко вийшла друком в 1940 р. під назвою „Зелена сторона” і виявила у новій

поетеса легкість віршування і зв'язок з традиційною народною творчістю:

„Я була серед полів ранкових —
для букету рвала волошки
і знайшла у житі випадково
на стеблі одним два колоски.

Люди кажуть: хто таких квітчастих
пару дружніх знайде колосків,
матиме в житті той щедро щастя
на багато радісних років.

Подивилось на сінокіс, ліщину —
високо звела вона віття...
Чим же славні в мене дні й години,
чим же славне все моє життя?

Певно, тим я на віку щаслива,
що люблю цю землю і людей:
з ними я і сильна і смілива,
і мені цікавий кожен день.

І мене хвилює в цьому літі
сінокіс, наливчаті садки...
Недаремно я знайшла у житі
На одним стеблі два колоски."

Діапазон творчості Валентини Ткаченко широкий: в неї ліричні і пейзажні вірші; поетеса написала багато віршів для дітей. Сумною ниткою тягнеться у творчості Ткаченко тема про розлуку рідні, про страждання дитини внаслідок розлуки батьків; напевно, тема особиста. Ткаченко видала вісім збірок віршів, крім згаданої вище, такі книги: „Просторами України" (1943), „Дівоча лірика" (1946), „Весняні вітри" (1950), „Майбутнє кличе" й „Окрилена молодість" (1952), „Побачення" (1955), і „Лірика" (1956). Людність, щирий сантимент до рідної природи і рідних людей робить вірші Ткаченко сприсмливими для кожного читача, який шукає в поезії нескладного зворушення.

І Забала та і Ткаченко виповнили своїми повними жіночої ніжності і безпосередності віршами в поезії в Україні ту прогалину, що за утертими, викликаними соц-реалістичною утилітарністю славослов'ям на честь партії і її вождів не давала місця для справжнього людського зворушення, для глибоких роздумів, для величких проблем, що їх так владно кинула українській поезії на виклик Леся Українка і без яких немає справжньої поезії.

Та в цій задушливій атмосфері, в тому сумерку творчої думки раптом загорілось світельце. Видалось, яки здійснився метафоричний образ Ліни Костенко, де

ліхтарник
сходить із свого велосипеда
і впускає вогненну пташку
у окляну клітку ліхтаря.

Тією вогненною пташкою, що їй призначено було оживити новим полум'ям думки здавлену поезію в Україні, була саме Ліна Костенко. Ліна Костенко народилась у 1930 р. у Ржищеві на Київщині. З 1936 р. живе вона у Києві, де вчилась у Педагогічному Інституті. Вона згодом закінчила Московський Літературний Інститут в 1956 р. і в тому самому році виступила із своїми першими поезіями на сторінках журналів. Перша книжка Костенко „Проміння землі“, що вийшла друком у видавництві „Молодь“ в 1957 р., зразу виявила новий талант, який говорив про нове і по новому. В чому це „нове“ у Ліни Костенко? Почнімо із негативу. Звеличений в Україні лавреат пісенних дитирамбів і популяризатор сентиментальних „рушничків“ Андрій Малишко в рецензії на поезії Ліни Костенко цитує такий вірш цієї молодой поетеси:

„Відколосилась щедра нива,
сонце пішло далеко від ниви.
Закохані люди дуже вродливі.
Милий, чому ти не дуже вродливий —

тай дивується у ствердженні: „І це увесь вірш. Для чого він написаний — незрозуміло.“ Малишкові — авторові псалмів на честь совєтського режиму — цей вірш мусить бути дійсно незрозумілий. Цей вірш Ліни Костенко — не архитвір, але він із тієї породи, що — як у випадку Емілі Дікінсон, чи теж нашої Лесі Українки — скривас думку і вимагає думки від читача. Вірш аж надто простий. Та поза його першим змістом — пейзажем, є другий зміст — почування. Тут тема така: покинена дівчина, від якої пішов милий, немов сонце відійшло від ниви щедрої колоссям. За цим другим змістом — за почуванням, ще й третій зміст — заплянована в модерністичному пляні поетична картина — метафора: поетеса не стверджує відверто, що милий відійшов; вона малює поетичну картину запитом: милий чому ти не вродливий, чому немає в тебе кохання, бо лише любов-кохання робить людей гарними. Малишко хотів, певне, познущатись над поетесою, бо він цитує другий вірш Ліни Костенко:

„Я тебе не люблю...
Про причини не треба.
Кожен має свої причини,
а причини призводять
до відсутності всяких причин.
Ти ні в чому не винен,
я теж ні в чому не винна.
Я пишу тобі лист: тінь упала на білий папір.“

І Малишко дає такий коментар до цього вірша: „Звичайно в цьому вірші все вірне. Авторка пише близькій людині, який — очевидно — все відомо. Але що можуть дати такі вірші читачеві. Такі вірші не зроблять читача ні кращим, ні гіршим, вони нейтральні, пасивні і тому непотрібні нашій молоді“. Та це лише думка Малишка. Він, просто, вмів писати лише вірші-заклики і не розумів, що у вірші Ліни Костенко тема не розлука двох милих осіб, але та незнана тінь, що — немов приречення у старогрецькій трагедії — падає на білий папір новітньої Касандри.

Нові рухи в поезії — це звичайно революційні рухи. В Україні

не було змоги зробити поетичну революцію. Та все ж таки виступ Ліни Костенко був тим зворотом, що його можна вважати революційним. Її поезії заговорили про свободу, не про ту матеріалістичну свободу, яка переспівана всіма віршописцями в Україні на різні способи, але про духову свободу людини, про право людини думати і відчувати самостійно. У Ліни Костенко новаторство, те новаторство, що про нього відважився сказати один із передових критиків в Україні — поет і доктор літератури Степан Крижанівський так: „Молоді поети прекрасно розуміють, що головне в поетичному новаторстві — новаторство мислі-ідеї.” „В їхніх творах — пише інший критик (Кисельов) — відчувається знайомство зі скарбами мистецької культури людства.” Друга книжка віршів Ліни Костенко „Вітрила” з'явилась друком в 1958 р. і в цій збірці поетеса відважно заговорила про високі почування людської душі, про поза-щоденні справи що турбують її поетичну душу. Її поезія не для тих, які вміють „вік свій, мов кусень хліба жувати”, її поетичні слова ідуть до людських сердець, до людей, які мають серця:

„Холодним полем розляглися
паперу білого сніги...
Слова ідуть по цій пустелі,
по непрокладеній соші —
на вогник людської оселі,
в притулок людської душі,
самотні, стомлені, запеклі,
несуть тягар моїх думок.”

Офіційна критика залякала Ліну Костенко і вона замовкла на три роки. Щойно в 1961 році вийшла друком третя збірка її поезій „Мавдрівка серць”. Та в той час Ліна Костенко вже не була сди́ва-оди́нока. До її голосу прилучились вже інші — молодші за неї поети: Коротич, Вінграновський, Драч, Гуцало, Снягаївський і їхній порив підтримав світло тієї вогненної пташки, що її чудотворний ліхтарник впустив був перед кількома роками у скляну клітку ліхтаря.. Цей ліхтар тепер загорівся яскравим світлом і став ясно освітлювати шлях новій поезії. З існуванням нової поезії мусіли погодитись усі сили, включно з партією; про нову поезію широко заговорили. Сам Павло Тичина написав віршоване звернення „До молодих поетів” в 1962 р. з великим признанням і підтримкою (у скороченні):

„Як вік новий — нова і слава
з джерел фонтанно-бурових
злітає високо дзвенючий сміх.
Яка круг мене тупотнява
поетів різних, молодих!
На нас вони вже не похожі,
хоча цілком від нас ідуть,
тремкі, чутливі, наче ртуть.

У них ще форма кучерява,
не завжди вдаліі слова,
та зміст — вогонь в собі хова.

Іх творчість, мов з вулкана лява,
 усе безцвітне покрива —
 безцвітне, мляве, невідпорне
 нидіюче, нетрудове.
 Ти ж чувш, як життя зове?
 Епоха тих лише пригорне,
 хто сам з епохою живе.”

І справді залюднилось на поетичному Парнасі в Україні. Як давніше не було жіночих імен в поезії, так тепер в Україні аж роїться від поетес. Побіч Ліни Костенко її ровесниця Тамара Коломієць, а далі ціла когорта: Наталка Кашук, Ганна Світличка, Валерія Гуртовенко, Олена Задворна, Ольга Стрілець, Степанія Гаряча, Надія Приходько, Ева Будницька Валентина Науменко, Надія Петренко, Варвара Грицько, Марія Хоросницька, Лідія Колесникова, Валентина Чорна, Марія Формуляева, Дора Титаренко, Лідія Сарданьч, Ніна Погорілова, Степанія Лупій, Віра Лісниченко, Вікторія Кузнєцова, Ірина Галічанка, Надія Хмара, Леся Ясенко, Марта Гай, Ліда Коваль, Ляриса Волощина, Віра Григоренко, Леся Клименко, Марія Барандій, Людмила Скирда, Лідія Компанієць, Наталя Тур, Ірина Рейт і інші. Кожна поетеса — це індивідуальна думка, індивідуальний талант, якому треба дати змогу розвинутись. Багато з них включається у традиційне віршування, та кращі з них сприйняли принципи новаторства, і в слід за Ліною Костенко намагаються у своїх віршах порушити проблеми буття, загально-людські про світ, про життя, про долю людини.

Є вже молоді послідовниці поетичної революції в Україні, що її запалила Ліна Костенко. Ірина Жиленко — це вже наймолодше покоління, яке у своїй свідомості пам'ятає лише після-воєнний час. Жиленко народилась у 1941 р. в Києві. Вона тепер студентка на філологічному факультеті Київського Університету. В її віршах не лише емоційність, але і натиск на проблемність у розгортанні ліричної теми:

„Тихо, тихо...
 Не лякай мене, сірість!
 Я йду Великим Вантажником
 по золотому трапові суму
 і плечі свої схилені вагою сонця і віри,
 несу натруженено у спорожнілий трюм,
 в той зачинений наглухо пароплав
 з холодним блиском красивих вікон.”

Вірш ще незграбний, але в ньому — як слушно каже Тихина — зміст. Молода поетеса боїться сіризни життя, вона хоче бути тим вантажником, який виповнить-навантажить вихолощений від думки корабель життя новим змістом, новою думкою, що родиться з тривоги нашого часу.

Ще молодша за Ірину Жиленко Світлана Йовенко. Їй всього сімнадцять років. Вона теж уродженка Києва, народилась у столиці України вже після закінчення другої світової війни. Ця молоденька поетеса побачила світ доокрути себе в його реальному вигляді:

В. ДОРОШЕНКО — ВИЗНАЧНИЙ БІБЛІОГРАФ

3. X. 1879 — 25. VIII. 1963

Нового болючого удару зазнала українська наука через смерть Володимира Вікторовича Дорошенка. І хоч його життєвий шлях та багатоплідна діяльність були вже в основному наświetлені у нашій пресі, проте заслуги його як видатного представника української бібліографії, не найшли у ній належної оцінки, а цій жеж ділянці він присвятив багато уваги та знання.

Наука була для Володимира Дорошенка цілком й середнім, він не витрачав її з очей мимо широкого діапазону проблем, що його цікавили. Він не відмежовувався у своїй праці ні від політичного, ні від громадсько - суспільного життя, працюючи як свідомий патріот для державного, соборного визволення своєї широкої Батьківщини.

Нашадок старого козацького роду, уродженець Петербурга, ак-

„Мізерна зграєчка нудотних маловірів,
недоумків компанія крихка.
Здається кожен з них ще з пелюшок повірив
життя — це гра, весела та легка.

Вони живуть нікчемними тваринами,
безбарвні, легкодухі та слизькі,
і жовтою розбризкуючи слиною,
сліпі серця повчають залюбки.

Зарозумілі мавпи підгодовані,
вони у душі лізуть навпростець,
мов чоботи забруднені та ковані,
глумливо топчуть проліски сердець.”

Це гордий присуд з уст молоденької поетеси тим силам, які не лише розторопчили своїми чоботами проліски сердець української поезії, але фізично винищили передових творців нашої поезії, нашої літератури.

Надаремно Павло Тичина — бо і якже ж йому діяти інакше у тій дійсності, яка в Україні — закликає молоду поезію йти до комунізму. Молоді поети відчують, де сила, де ґрунт поезії. Світлана Йовенко у своїй дитячій ширості заявляє:

„Знаю — ти одна моє кохання,
совість моя, гордість і пісні.

Пам'ятаєш, Лесю, на світанні
ти сопілку віддала мені...”

Молоді поетеси України шукають глибини і думки для своєї творчості у Лесі Українки, вони шукають тих джерел, з яких єдино може народитись справжня поезія, і тут, певно, заповідник відродження поезії, відродження людини в Україні.

Остан Тарнавський

хований на Полтавщині — молодий студент московського університету і активний член РУП (Револьюційної Української Партії), відвідав по раз перший Львів літом 1904 р., щоб вислухати курсів українознавства, влаштованих заходом проф. М. Грушевського. Тут заходив він до бібліотеки НТШ, що містилася тоді в маленькому приміщенні при вул. Чарнецького 26, і познайомився з тодішнім її бібліотекарем Михайлом Павликом. Це й була перша зустріч Володимира Дорошенка з тією установою, для якої трудився він від молодих літ до кінця своїх днів, беручи відповідальну участь в її розбудові, все з глибоким розумінням значення бібліотеки для української культури й науки.

Зберігаючись перед переслідуванням царської поліції, В. Дорошенко переходить нелегально австрійську границю та вибирає Львів місцем свого постійного побуту. В 1909 р. починає він працювати в бібліотеці НТШ, а вже в рік пізніше провадить Бібліографічне Бюро, зорганізоване з ініціативи проф. Грушевського, при Бібліографічній Комісії НТШ, що працювало у тісному зв'язку з бібліотекою. Це й був початок праці Володимира Дорошенка як бібліографа, яка за словами Павла Зайцева була взірцем „наукової точности й методологічної непогрішности“.

Завданням Бібліографічного Бюро було стежити за українською й українознавчою книжковою продукцією та провадити біжучу бібліографію всіх українських друків, при чому було намічено видання цих реєстрів окремими випусками, починаючи з 1911 р. До дальших завдань Бюро зачислено опрацювання всеукраїнської бібліографії за роки 1900 — 1910, як продовження праці, започаткованої І. Є. Левицьким. Уступлення з головодства проф. Грушевського і події першої світової війни перекреслили ці плани. Через зв'язок Бібліографічного Бюро з Російською Академією Наук в Петербурзі появилася в її журналі „Обозрение трудов по славяноведению“ бібліографія українознавства В. Дорошенка за роки 1912 — 1913, як частина видаваної Академією бібліографії слов'янознавства. Праця Бібліографічного Бюро цінна ще і тим, що вона причинилася у великій мірі до побільшення і комплектування книжкових фондів бібліотеки.

Найважливішою бібліографічною працею Володимира Дорошенка, яку він започаткував у тому часі, є покажчик видань творів Тараса Шевченка. В плані проф. Грушевського було перевірити, доповнити і перевидати покажчик Михайла Комарова з 1903 р., з нагоди столітнього ювілею Шевченкового народження. Від 1910 р., на доручення Голови НТШ, В. Дорошенко збирає систематично, рік за роком, матеріяли з цієї ділянки, в мовах українській, російській, польській, чеській, німецькій, англійській, французькій і ін., і безпереривно продовжує цю працю до другої світової війни та за більшовицької й німецької окупацій.

План видання цих матеріалів перебирає проф. Ол. Лотоцький і його заходом виходить в 1939 р. у виданні Українського Наукового

Інституту у Варшаві, за редакцією Павла Зайцева, показчик всіх видань творів Т. Шевченка від 1840 до кінця 1938 року, з літературою про них, як 16-тий том повного видання творів Шевченка. З відповідними доповненнями до початку 1961 року, перевидало його видавництво М. Денисюка в Чикаго.

Причиною до Шевченкознавства за десятиріччя 1914 — 1924 — з бібліографічної точки зору — є огляди В. Дорошенка, друковані в „Старій Україні” (Львів, 1925) і за рік 1925, друковані в „Славянская Книга” (Прага, 1926).

Вартість цих точних бібліографічних реєстрів можна оцінити, порівнюючи їх з аналогічними реєстрами радянських шевченкознавців. Вони не мають змоги об’єктивно підходити до цієї справи, а подають тільки праці „благодійних” авторів, що їх советська цензура допустила до занотування.

Трагедія втрати десятками років надбаних матеріалів, якої зазнав не один український культурний діяч, не минула теж В. Дорошенка. Втрата ця є не тільки особиста, але болюча для української бібліографії. Матеріали до показника літератури про життя і творчість Т. Шевченка, перекладів Шевченкових творів на чужі мови, музики до слів його поезій, а далі оповідань, сценічних картин, поезій присвячених Шевченкові — залишились 1945 р. в Празі, в Українському Історичному Кабінеті в будинку чеського Міністерства Освіти і були передані згодом чеським комуністичним урядом Академії Наук УРСР. Між тими матеріалами був теж в рукописі словник псевдонімів українських письменників. Слід тут зазначити, що через вибух другої світової війни не появилась теж бібліографія образотворчих праць Шевченка, з літературою про них, що була намічена у виданні Українського Наукового Інституту в Варшаві як додаток до 12-го тому творів Шевченка.

Другим видатним вкладом в українську бібліографічну науку — є спис творів Івана Франка, що вийшов двома випусками у виданні НТШ, у великому однаке відступі часу. Перший випуск появился у 1918 році, другий щойно у 1930 р. — оба вже після смерті Івана Франка, хоч просктовано видати їх в 1913 році з нагоди 40-ліття НТШ. І в цьому випадку не опубліковано багато матеріалу, цінного для вивчення творчості Франка. В рукописі залишився список посмертних видань його творів, рецензій та писань про нього за роки 1874 — 1939. Весь цей матеріал В. Дорошенко перевіз до Праги, де він і залишився.

Дорошенко приділює теж свою увагу значенню Франка як автора бібліографічних праць та історика початків української бібліографії, яку то тему він опрацював в своїй статті п. з. „Франко як бібліограф”.¹

Крім вище поданих праць, Наукове Товариство ім. Шевченка опублікувало Дорошенкову бібліографію українських перекладів і

¹ „Сучасність”, 1962, 6 (18).

переспівів Н. В. Гете, в століття смерті поета в 1932 р. та покажчик новішої літератури про Куліша, 1938 р. З важніших праць треба ще відмітити „Покажчик літератури про Ольгу Кобилянську“, що його надруковано в Альманаху, виданому на її честь в Чернівцях 1928 р., а далі список українських перекладів М. Гоголя, Л. Толстого, покажчик творів акад. М. Грушевського у виданні ВУАН, Київ 1929 р. та огляди праць інших бібліографів як Зенона Кузеля, у виданому збірнику на його пошану.² В рукописі залишився покажчик до „Записок НТШ“, залишилися теж матеріали до бібліографії творів М. Драгоманова та література про нього і дуже цінний, як перша того роду праця — нарис історії української бібліографії від XI віку до останнього часу.

Часи еміграції в Америці присвячує В. Дорошенко праці над другим виданням покажчика Шевченкових творів та бібліографії преси. В українських європейських і американських часописах і журналах, публікує він реєстр нашої преси різних напрямків: національної, релігійної і т.д. Одною з останніх праць В. Дорошенка є реєстр української преси у Вільному світі за роки 1961 — 1962, надрукований в календарі „Свободи“ на рік 1963. В. Дорошенко опублікував також покажчик літератури про українську пресу, що появилася на Заході у формі спогадів та заміток в рр. 1945 — 1962. Останній є продовженням „Літератури до історії української преси“ Аркадія Животка. Двадцять з горою позицій у цьому „покажчику літератури про українську пресу“ є авторства В. Дорошенка.³

1-го січня 1940 р. зліквідувала совєтська влада Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові. Бібліотека НТШ ввійшла разом з іншими науковими бібліотеками Львова (за винятком університетської бібліотеки), в склад Львівського Філіялу Бібліотеки Академії Наук УРСР, затрачаючи в результаті цього виключення національний характер. Книжкові фонди Бібліотеки НТШ, зібрані на протязі багатьох років, систематично і планоно упорядковані й опрацьовані, були справжнім, національним скарбом. Її вартість була не тільки у кількості, але й у якості як безцінний пам'ятник культури. За винятком деякого числа українських стародруків, було зібрано там майже все, що друкувалось на Україні. Була це найповніша збірка книжок, часописів та інших друків в українській мові та збірка наукової літератури з усіх ділянок українознавства — чужими мовами. Численні чужоземні наукові установи пересилали в обмін Бібліотеці НТШ свої журнали й видання. Дуже цінним був комплект перших видань всіх класичних творів української літератури, від „Енеїди“ Котляревського починаючи. Цінною була також найповніша на наших землях збірка української преси. В рукописному відділі Бібліотеки були зібрані численні архівні матеріали і рукописи про українських письменників, архіви наших установ, редакцій, документи до історії УСС, УГА тощо.

² „Проф. Д-р Зенон Кузеля як бібліограф“, Записки НТШ, т.169, 1962.

³ „Сучасність“, 1963, 6 (30).

Вже в 1940 році почалися цензурні вилучування недозволених Совстами книжок, які пізніше переводила ціла бригада большевицьких службовців. Користуючись спеціальними списками, тільки їм доступними, вони власноручно вибирали з книгосховища твори заборонених авторів. При тому не знайшли пощади ні каталогові картки, ні позиції викреслювані ними в інвентарній книзі. Почалась таж реформаторські пляни нового директора філії Бібліотеки Академії Наук — переміщування до інших книгосховищ — стародруків, підручної книгозбірні — словників, енциклопедій, партійно-політичної літератури — видань і статутів українських і інших партій, дитячої літератури, музикалій тощо. Щойно німецько-большевицька війна перервала ці нищівні процеси, а бібліотека НТШ ввійшла в нову фазу свого існування, як Державна Бібліотека Львова, Відділ III.

Всі ці зміни в бібліотеці болоче переживав Володимир Дорошенко. Завжди повний невсипущої енергії, життєрадісний, привітний до відвідувачів, для яких був невичерпним джерелом інформацій в їхніх розшуках за матеріалами і для яких сам добував нераз ці матеріали з книгосховища (із-за дуже низької температури в зимі, називав його „Сибіром"), не міг погодитись із тяжкою большевицькою дійсністю. Атмосфера недовір'я і часті переслуховання загрожували безпеці, а то й життю — б. основникові та членові президії Союзу Визволення України. І похилилась постать директора, довголітнього керівника й великого книголюба. Перервались його палкі дикусії з акад. Михайлом Возняком, який цілоденними досліджуваннями бібліотечних матеріалів і живою участю в житті бібліотеки неначе включав себе в персональний склад її працівників. Цікаві розповіді-спогади директора, убрані у веселу, майже анекдотичну форму, не займали вже часу перерви в праці й не почула я вже ніколи його бажання: „Що я дав би за те, щоб могли ще жити в Києві..."

Як людину характеризує Володимира Дорошенка факт залишення на праці людей старших віком (Володимира Левинського, Михайла Яцкова, Степана Чарнецького), щоб дати їм змогу перебути в цей спосіб воєнне лихоліття. Прийняттям на працю — за німецької окупації — жидів, між іншими й дочки та сина заслуженого українського видавця, Я. Оренштайна, старався Володимир Дорошенко хоч на деякий час забезпечити їх цінними тоді „визками праці".

„Гетьманом книг" назвав І. Коровицький — в посмертній згадці — Володимира Дорошенка, і таким останеться він назавжди у пам'яті нас усіх, зо мали щастя працювати для тієї скарбниці української культури, якою являлася бібліотека Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. Цей скромний огляд хай буде висловом пошани для її останнього директора — від колишньої співробітниці.

Анна Кобринська

З ОСТАПОМ ВИШНЕЮ*

Перед самим від'їздом у відпустку, в театрі зайшли кардинальні зміни. Нове начальство, яке після ліквідації Якова Мороза мінялося досить часто, заборонило в'язням працювати у тій „культурній" установі. Вільнонайомних співробітників було замало, щоби виключно їхніми силами можна було вести весь многожанровий репертуар, який тут вже мав свою традицію і без якого трудно було існувати театрові. Населення столиці Ухт-Печлагу доволі збільшилось і трудно було його позбавити цієї розвагової інституції, тому нова „мітла" розв'язала проблему в той спосіб, що наказала заангажувати акторів на московській „біржі праці". Хоч як голосно трубілось про те, що безробіття у совєтській країні не існує, проте відомо всім, що у кожному місті, при спілці робітників мистецтва, був спеціальний відділ безробітних співробітників театру, де можна було комплектувати цілі трупи для провінції СРСР. Директорові театру, якою у тому часі була жінка одного із співробітників ГУЛАГУ (головне управління концтаборами) було поручено набрати таких вільнонайомних слуг Мельпомени на московській біржі безробітних акторів. Актори, які покінчили свої реченні заслання, могли залишитись на своїх місцях, їм навіть „недвозначно" це рекомендувалось. Я порадив дирекції, щоб і на посаду мистецького керівника теж запросити кваліфікованого режисера, бо я не певний, чи дам собі раду з людьми, які не нюхали концтабірних порохів, та і не відомо, чи вони самі захочуть мати діло із колишнім в'язнем. Тому буде зовсім резонно, коли мистецьким керівником буде теж нова людина. Своєю пропозицією я хотів перевірити, чи можливо мені вже, потрохи, збиратись в дорогу із цього понурого краю, і з другого боку, мене зовсім не манила робота з московськими акторами з „біржі праці". Я знав, що з ними знайти спільну мистецьку мову — буде справою нелегкою та й нецікавою. Начальство лишило це питання відкритим аж до часу, коли повернемо з відпустки, і коли буде ясна картина із новим складом акторів, яких пошастить привезти із Москви.

Моя дружина, їдучи зі мною у відпустку, вперше мала змогу переконатись, яка приємність подорожувати з людиною, що одарована „довчим білетом" т. є. пашпортом із спеціальною поміткою РНК „видано на основі постанови Ради Народніх Комісарів 1934 р. ..." В Москві хотілось побувати на виставах декількох провідних театрів, щоби познайомитись з останніми новинами Завадського, Сімонова та Попова, який у тому часі пішов був у моду. Щоби зупинитись там на кілька днів, довелося ризикувати і тим обмеженим пашпортом, і новим арештом. Залишивши клунки на станції, цілими днями ми вештались по чужому, непривітному місту, щоби ввечір просидіти в театрі, і після вистави прокунати на вокзал, симуюючи чекання найближчого поїзду... Так заспокоюючи свою театральну жагу, ми продивились режисерські новинки — і подались до Харкова, щоби виконати прохання Остапа Вишні, і

*) Див. „Листи" чч. 7-8, 9-10, 11-12 за 1962 р. 1-2, 3-4, 7-8, 9-10, за 1963 р.

чимскоріше доручити листа синові Павла Михайловича — В'ячкові, і сестрі письменника. Переночувавши нелегально дві ночі у колишніх добрих приятелів, і після полагодження тих делікатних завдань, подались ми з дружиною до спасених Черкас, під опіку дніпрових плавнів в луках, щоби там спокійно подихати рідним повітрям, далеко від невсипущих очей „тайних співробітників”.

Хатина тестя скривалась в дідівському яблуневому садку, на кінці міста, біля цукрового заводу, над „старим” берегом Дніпра. Колись, ще за дитинства дружини, головне русло Дніпра текло біля самого порога батьківської хати, вона й сьогодні пам'ятає ще той час, коли з вікон придивлялася за пароходами, які тягли за собою вантажені кавунами та динями баржі із катеринославських степів на київські базари. Вночі із освітлених пароходів неслись веселі українські пісні, які тривожили спокійний сон нащадків черкаських чумаків та грабарів. Сьогодні та хатина вже не існує, садок і руїни батьківської оселі залиті хвилями кременчузького моря, яке позаливало останні шляхи і сліди безстрашних запорожців, невгомних гайдамаків і недавніх синів Холодного Яру — повстанців з часів визвольних боїв.

Не довелось спокійно використати, гарантовану совєтською конституцією — відпустку. Недовго поталанило вигріватись на непорочних дніпрових пісках, під ласкавим українським сонцем.

Одного дня, в полудневу пору, коли ми під пекучим промінням зачитувались майстерною комедією Лопе де Вега і безжурними лицарськими героями, до нас донеслися людські голоси, що у тому місці не траплялось; у нашому напрямі спішив батько дружини у товаристві двох громадян, з портфелями в руках. Супутники тестя були в цивільному одязі, однак це нас ні трохи не заспокоювало, нам чомусь здалось, що в кращому випадку — одного із нас прийдеться відправляти туди — де козам роги правлять. Про себе я не думав, бо давно вже звик був до думки, що кожний мій день на волі — це Богом дарований, але найневиносиміший дні для мене були в часах, коли дружина сиділа у харківській тюрмі. Повторення такої можливості я боявся більше всякого іншого нещастя.

Нашвидкоруч ми переодяглися і пішли назустріч непрошеним гостям. Батько пояснив, що ті „товариші” попросили помощи розшукати нас, бо вони не сподівались, що ми скоро повернемося із пляжі, а у них небагато часу на чекання. Носії портфелів представились, як співробітники черкаського обласного театру ім. Т. Шевченка. Після чемних і навіть щирих запевнень у пошані до нас, вони заявили, що прийшли не тільки привітати колишніх акторів „Березоля”, але вони є уповноважені для переговорів із нами — про майбутню нашу працю у черкаському театрі. Хоч перша наша тривога виявилась даремною, проте ця несподівана заява здалася неменше підозрілою.

У садку, під старою яблунею, за тарілкою борщу, звареного на дніпровому сомі, керівники черкаського театру (один голова місцевого професійного комітету, а другий адміністративний директор) заговорили про те, що їх привело до нас: їхній театр залишився без мистецького керівника, і тому вони звернулись до

обласного відділу управління театрами за кандидатом на ту посаду. У Києві в управлінні заявили, що в Черкасах перебуває у свого батька Добровольська із чоловіком — Гірняком, які приймали у відпустку з далекої Півночі. Театральне управління не бачить жодних перешкод, щоби запропонувати Гірнякові посаду мистецького керівника, а Добровольській акторську працю в черкаському театрі, бо це місто не належить до обмежених місцевостей для бутих репресованих осіб. Тому то голова обласного управління театрами — Корнієнко поручив директору привезти Гірняка до Києва на переговори у тій справі з обласним відділом управління театрами.

Підчас тієї дружньої розмови мене все настирливіше переслідувало підозріння, що кругом мене знову розмотуються неводи, якими затягнуть туди, куди не хотілось... Подорожі до Києва я чомусь боявся, як вогню. Я поспробував спастись від неї тим, що мій „вовчий білет" не годиться для поїздок у столицю України; на це було резонно мені заявлено, що там не кінче треба буде прописуватись у міліції, бо того самого дня ми повернемося до Черкас і не будемо там ночувати, а переїзди через ограничені місцевості не переслідуються. В майбутньому справу легалізації театр бере на себе, і директор переконаний, що ніякі клопоти у тій справі не передбачаються. Доливаючи гостям чарки, я напружено думав над тим, як би то від них спастись, і від тієї подорожі у Київ, бо я був певним того, що звідтіля до Черкас я не повернусь. Здавалося, що спасіння було лиш в одному, за всяку ціну, чим скоріше позбутися непроханих гостей і якнайскоріше змотати вудочки і найближчим поїздом тікати назад до Чібію. Співбесідники ніяк не відставали, вони вперто запрошували разом із ними, вечірнім пароплавом виїхати до Києва, однак мені таки пощастило чортівськими аргументами змусити їх їхати без мене. Я приобіцяв зустріти їх наступного дня в умовленому часі, в обласному управлінні. Не тямлю, чи моя аргументація, чи моя настирливість переконали гостей пристати на мою пропозицію. Вони ще трохи поговоривши про райдужні перспективи нашої спільної з ними праці, попрощались і пішли готуватися у дорогу дніпровим шляхом. Мене чекала подорож нічним поїздом.

Пригадую, як ще у дитинстві, пізньої ночі, мати винесла мене і молодшого брата Володимира у сад; ми з просоння розглядали зарево пожежі, горіла сусідська клуня. Люди у паніці спасали свої пожитки, кричали, бігали з відрами до криниць, — навкруги плач дітей, вереск домашньої тварини всякої породи, а батько наш з переляку, зірвав із стінки свого ремінця для гострення бритви і бігав з ним довкола нашого двора, думаючи, що все з хати врятував від вогню, який загрожував і нашому домові. Отакій панічний стан огорнув і мене, в час візиту несподіваних гостей; я ніяк не міг позбутися впертої думки, що це не театральні діячі, а спеціальні виконавці особливих завдань всім громадянам СССР відомої установи. Не до театру вони прийшли мене запрошувати... ось тільки невідомо — пощо вся та комедія, колись це простіше виконувалось?! У вирі суперечливих думок та хаотичних прогноз мені здалось, що ми зробили непоправну помилку, прийхавши на відпочинок у Черкаси. Театральна влада, на-

певно, прийняла це, як нашу безтактну вилазку, якою ми спричинили між акторською братією заїві балачки та небажані ферменти — призабутих давніх подій. Я, мов у гарячці, став умовляти дружину — негайно збирати манатки та утікати назад до Чіб'ю.

В гарячих життєвих колізіях жінки відзначаються спокійнішою та зрілішою розсудливістю за чоловіків. Дружину невеликого труду коштувало переконати мене, що така негайна наша втеча з України не спасе нас від НКВД. І в Чіб'ю воно нас дожене, коли вже рішено знову нам сісти за ґрати. І довелося мені таки поїхати нічним поїздом у Київ.

**

Вперше після заслання я прибув у столицю України. Київ тільки-що проснувся із глибокого сну і готувався до денних клопотів і метушні. Турбувати когось із давніх друзів несподіваного візиту було незручно, тому я вирішив проїтися по бульвару Шевченка і завчасу розшукати обласне управління театрами, де мала відбутися моя зустріч з офіційною владою, після 8-ми років перебування за полярним кругом. Не доходячи до Хрещатика, з лівого боку бульвару Шевченка, в колишній резиденції цукрового магната Терещенка, розмістилась канцелярія цього театрального Олімпу. Крізь відчинені вікна неслись голоси служебного персоналу, який прибирав і приготівляв установу до урядування. Вже навіть застукали ранні друкарські машинки і защебетали пискливі голоси друкарок та секретарок, проте життя ще тільки починалось.

Мене знову огорнув панічний неспокій і наплили чорні підозри, мені трудно було позбутися настирливої думки, що це я сам добровільно лізу у западню... Зустріч з вчорашніми гістьми була назначена на 11-ту годину, отже ще понад три години часу маю у своєму розпорядженні. А що, як би оце зараз махнути на Подол, та піймати найближчого пароплава, та майнути у Черкаси, хай вже там діється Божя воля! І я в одну мить опинився на Хрещатику, а там і не оглянувся, як вже й пристань стала перед очима. Біля білетної каси тьма людей, найближчий пароплав піде о 1-й год. Ще доволі часу. Щоби промочити часм пересохле горло, зайшов у буфет, і не думаючи, замість чаю — замовив 100 грам і соленого огірка... Після такого рода сніданку, панічний страх перед поновним арештом став переходити у спокійну розсудливість, і у жилах запульсувала відважніша кров. Втеча з півдороги показалаась жалюгідним боягузством, і я став відважніше глядіти майбутньому в очі... Ні, не тікати, а сміло піти до Корнієнка і пронюхати — чим запахло у повітрі, постаратись збагнути, яка це затіялась кругом мене гра.

На бульварі Шевченка, біля входу до обласного відділу управління мистецтв я зустрів одного директора, а його вчорашнього компаньона не було, він до Кисва не приїхав. Голова управління, як видно, вже нас чекав. Корнієнко здався присмним співбесідником, із його мови було ясно, що моя епопея була йому добре відомою, ба навіть і чіб'ювські обставини моєї праці в концтаборному театрі не були для нього секретом. В основному розмова

попливла про технічний та матеріальний бік нашого переїзду на Україну і про мої майбутні завдання мистецького керівника черкаського — колгоспного театру.

Підчас тієї розмови я сидів проти вікна і мимоволі спостерігав прохожих біля будинку. Не пройшло й десяти хвилин нашої співбесіди, коли мій зір догледів синю з червоними берегами енкаведівську шапку, яка просунулась повз вікна кабінету начальника. Синя шапка вміє спараліжувала мою мову і голос застряг у горлі. Секретарка схвилювано повідомила про прихід представника НКВД... З начальника відділу мистецтв, в одну хвилину, злиняв начальницький фасон, і він знітився, перепрошуючи, що, на жаль, мусить перервати розмову задля тієї візити, і безцеремонно попросив нас вийти на хвилину у сусідню кімнату. Мені цього повторяти не було потреби. Як облитий окропом, я зірвався з місця і не зупиняючись у вказаній кімнаті, вискочив прямо на вулицю. Черкаський директор опинився рядом зі мною, я за всяку ціну рішив відв'язатися від нього, і почав його переконувати, що мені нічого вертатись до Корнієнка, бо формальності вважаю вже поладженими і тому прошу його самому залишитись в комітеті та закінчити справу без моєї участі. Співбесідник був іншої думки. Він доказував, що переговори ще не закінчені, і мені ніяк не можна, не попрощавшись з Корнієнком, покинути комітет. Та впертість директора ще більше скріплювала мої підозріння в тому, що мене заманено у западню, і що викликано до Києва для того, щоб тут же, в комітеті арештувати... адже ж і енкаведист вже прийшов закінчити всю оту комедію!.. І тут же пам'ять стала мережити мною подібні випадки, якими кишіла вся есесерія: викличуть раба Божого до столиці у центральну установу для ділових та фахових розмов, а там у розкішних комісарських кабінетах вже чекають сталінські „орли" на свої жертви, як коршуги на паdale у степу. Навіть членів політбюро, у присутності Сталіна, підчас засідань того найвищого ареопагу — хапали за шиворот та за ноги і „викидали на смітник революції"... Що ж тоді говорити про смертників, які проти течії попливли каламутити своєю присутністю спокій будівників соцреалістичної культури.

Чим більше я намагався вислизнути з рук мого співбесідника і подальше втекти від тієї мишолопки, — тим нагальніше його аргументи припирали мене до стінки колишньої палати Терещенка. Цей двобій продовжувався, аж поки секретарка не вибігла за нами на вулицю і покликкала знову в кабінет начальства.

Корнієнко сидів за своїм столом, з добродушною усмішкою на обличчі, енкаведиста, як корова язиком злизала, куди він дівся, якими дверима вийшов — годі було догледіти. Для чого була перервана наша візита — один Господь міг би пояснити. Начальник чемно вибачився за те, що мусів перервати нашу розмову, але, мовляв, ми самі повинні знати, що бувають обставини „лід нас незалежні". Все, про що даліше говорилось — мене вже не діяло; моїм одиноким бажанням було: — чимскоріше кінчити ту комедію і виратись на вулицю, а там вже поминай, як звали... Більше не заманите на „соняшну Україну", назад до спасенного Чібу, там є хоч з ким душу одвести, порадитись, добрим та щир-

рим словом перекинутись. А тут на кожному кроці дивись, бо не знати хто друг, а хто недруг. Колишнім товаришам, при зустрічі, трудно було рішитись на яку стати, голос їм застрявав у горлі, очі заволакались більмом переляку і бігали кругом, шукаючи дошки порятунку від такої, хай йому грець, — небезпечної та неприємної „товариської несподіванки“!..

Корніска мені вдалось переконати в тому, що я, рахуючись на праці в Ухт-Печлагу, повинен поїхати туди поклагодити всі формальності з місцевою театральною адміністрацією, і тільки після того — вернутись до Черкас і приступити до праці у тамошньому театрі. Для облепшення такої процедури у Чібію, обласний відділ мистецтв у Києві зобов'язується вислати мені туди офіційне запрошення на працю і гроші на покриття видатків, зв'язаних із переїздом родини. На тому Корніска пустив мене „у свояси“.

Я думав, що після закінчення тих переговорів мій черкаський супутник залишить мене в спокою і я зможу сам із своїми думками та підозріннями вернутись під стріху тестя. Однак, чемний директор обласного театру не відступав і кроку від мене, заявляючи, що вертається разом зі мною, щоби подорозі, мати нагоду як слід ввести мене у курс справ та проблем, які чекають мене на майбутній праці. Його настирливість знову стала доливати олії в вогонь.

Другу половину дня треба було десь перебути, чекаючи вечірнього пароплава. Щоби оминати випадкової зустрічі і не викликати зайвих роздумів про мою появу у Києві, я завів свого товариша подорожі у затишний куток харчівні біля пристані, під горою св. Володимира. Мій співбесідник був років за десять молодший за мене. Він закінчив театральну школу у Харкові, працював там же в театрі „Революції“ під керівництвом В. Василяка, колишнього молодотеатрівця і учня Леся Курбаса, а тепер ось опинився директором черкаського театру, і за нагальною ще й виконує обов'язки „парторга“. За обідом він розговорився про те, що колись був він поклонником мого акторського хисту, і доволі ярко описував стан і настрої по українських театрах, який паував після ліквідації Леся Курбаса і усунення мене з „Березоля“. Тому, що в його мові звучали нотки щирости, я запитав його, хто є ініціатором покликання мене до співпраці у черкаському театрі? Адже ж він мусить знати, яке є офіційне наставлення до колишніх репресованих людей, і які небезпеки несуть ті люди установам, що приймають їх на працю. Адже ж було багато випадків, коли притягали до відповідальности керівників тих установ, що приймали на працю людей, які несли хрест „судимости“ та „вовчий білет“.

Мій давній поклонник підтвердив, що ініціатива притягнення мене до театру в Черкасах вийшла з головного управління в справах мистецтв. Голова управління Компанісець, знаючи, що Гіряковий паспорт не дозволяє на перебування у центральних містах, уповноважив начальника обласного відділу Корніска прийняти колишнього „зека“ на посаду мистецького керівника театру в Черкасах. Тому, що черкаський театр належить до четвертого пояса, а Гіряк по своїй кваліфікації є актором першого пояса, тому головне управління надає право дирекції театру виплачувати йому платню по першій категорії, бо немає підстав для його дисквалі-

ПРО СПРАВИ БОЖІ, ЛЮДСЬКІ І НАДТОЛЮДСЬКІ

Це справжня радість могли говорити про добрі речі там, де кілька років тому майже всевладно царювала ненависть і всі її породження, як наклепи, образи, підозри, і — в найкращому випадку — укрита нехоть. Нині роздуми католицького духовника, о. І. Гриньоха, спокійно й поважно реферуються в журналі „Новий Літопис“, видаваному православними. — Коли ще в вересневому числі „Українського Самостійника“ вчений-католик, В. Маркус, з жалем стверджував неприпустність спостерігачів Української Православної Церкви на Ватиканському соборі, її ізоляцію від єкуменічного руху, що огортає християнський світ, то вже листопадове-грудневе число „Українського Православного Слова“ вважає той Собор „не тільки великою подією в житті самої Католицької Церкви, але й визначною подією всього християнства.“ Той же офіційний журнал називає „чільним“, „начальним“, сучасним обов'язком проводу Української Православної Церкви „пильнувати, щоб наша Церква не стояла осторонь всього того, що діється в цілому християнському світі, а навпаки брала у всіх подіях живу й творчу участь“. — Це докази тієї „свіжої атмосфери, духового

фікації. В тому дусі головне управління поручає черкаському театрові ввести поправки у своїйому бюджеті.

Ті рожеві малювання нашого майбутнього, які мій співбесідник так яскраво мережив, ще більше підтверджували, що крутом мене затіяна якась далекосяжна гра. Комусь, як видно, я потрібний для якоїсь маніпуляції, бо ж ніяк не можна повірити, щоб, ні з того — ні з сього, змінився курс політики до людей, які повертались із концентраційних таборів. Тавро, яке вони несли, було незмите. Рано чи пізно, їх знову тягли то на всякі реєстрації, то на нові переслухання, а гірше всього було те, що на праці вони почувалися, як загнані собаки, де всякий міг помітувати ними, як непотрібним попелом. Цей солов'иний спів огортав мене ще більшим жахом загадкових небезпек, які снувались навколо мене. Всю ніч, ідучи по Дніпру, я зважував ту ситуацію, що так несподівано налягла на нас з дружиною, і остаточно прийшов до висновку, що нам неодмінно треба, чимскоріше, їхати до Чіб'ю, не чекаючи й кінця відпустки. Єдиною людиною, з котрою можна було говорити без всяких застережень, був — Остап Вишня. Йому можна було довірити найтайніші думи. Його слово поради було щирим, і правдивим, і мудрим. Тільки з ним можна було обговорити і розплутати той складний вузол, що так несподівано зав'язався десь навколо нас смертних. Його інтуїція нераз вгадувала і ставила єдино вірну діагнозу.

Цього разу дружина погодилась зі мною, що із Чіб'ю буде легше і холоднокровніше слідити за подіями на батьківщині, і тому, не гаючись, ми помандрували у володіння Ухто-Печорського концтабору, не чекаючи, поки повезуть нас на державний кошт.

Иосиф Гіряк

Далі буде.

клімату доброї волі, щирого намагання обопільного розуміння, взаємознання, християнської любови", про котрі згадує цитований вище автор (В. Маркус) у своїй статті. Це знак, що революція любови (так уже був названий у нашому журналі релігійних рух, розпочатий Папою Іваном 23-ім) докочується вже до наших, на окаль, нами самими часто відгороджуваних від світу берегів.

Завданням цих роздумів буде доповнити ті добрі почини, а хотілося б назвати їх початком поважної й приязної дискусії наших репрезентативних віровизнань. Перші голоси тієї дискусії торкалися головню церковних і політичних проблем. Ми хотіли б звернути увагу ще на сучасну релігійну сторінку цієї проблематики.

Закінчилася 2-га сесія Ватиканського собору. На осінь наступного року назначено 3-тю. Коли дивитись на конкретні постанови двох сесій, то вони, хай і не особливо багаті, то все ж характеристичні. В них знаходять вираз „екуменічні" вселенські тенденції наближення і до протестантських і до східних, православних традицій. Покладено початки автономії окремих дієцезій, або — як висловлюються коментатори — абсолютна, централізована монархія Церкви перетворюється в більш децентралізовану, демократичну... Сам Собор, його дискусії, голосування, шукання більших прав для мирян — все це виявляє ті тенденції. Обрядові зміни йдуть у тому ж напрямку наближення до інших некатоліцьких церков (живі мови замість латинської, яка залишається обов'язковою тільки для „канону", а той „канон", згідно з традицією східних церков, рецитуватиметься голосно; причастя під двома видами при урочистих нагодах, і т. п.). Всі ці новості невеликі, але мусимо пам'ятати, що в установах побудованих на ідеології і то установах з двотисячелітньою традицією — такі речі відбуваються поволі. Собор, правдоподібно, потриває ще кілька років. (Триденський, розпочатий 1545 року, закінчено 1563 року!)

Та головне питання не в самих змінах. Важно, чи справді є вони зверхніми символами глибоких, глибших речей. Говорити тільки про модернізацію Церкви, про пристосування її обрядів, доктрини і організації до вимог сучасної, науково-технічної, „атомової" доби, чи до вимог кращого співіснування з іншими християнськими Церквами, це торкатись тільки „церковної політики", себто поверхні релігійних, у глибокому розумінні слова, зрушень. Обмеження таким пристосуванням, хай і як важке воно, мало б щось із опортунізму політики Церкви, як організації. Воно не означало б нового пробудження релігійної сфери людини серед світу, який, здавалося б, віддаляється від тієї сфери і прямує, за висловом французького мислителя Жан Марі Гюйо, до „нерелігійності будучини", до її безвір'я; серед світу, який недавно ще відкидав релігію й її зовнішні вияви як пережитки минулого. Аж нове пробудження релігійної сфери людини дало б ширину діпазону і справжню глибину історичному процесові, розпочатому Іваном 23-ім.

Церковна організація, обряд-культ, також доктринальна сторінка-вчення — ще не є ядром релігії. Один із найглибших релігійних мислителів, Блез Паскаль, дивиться на всі ті речі, як на зовнішні засоби, які мають підводити людей до того, що є внутрішнє, глибоке в релігії, і мають упокорювати гордих, вимагаючи від них виконання тих зовнішніх приписів. Але покладати всю надію на ті зовнішності, на педантичне виконання приписів — це було б забобонністю. Так само розум — це слаба опора релігійності. Хто доходить до ре-

лігії тільки розумуванням, у того віра не придатна для спасення. Деїзм — бачив кінцею і початок релігії в раціональному вченні, але для Паскаля такий деїзм — це сусід атеїзму. Тільки релігія „через сердечне почування” є справжньою релігією. Бог геометричних правд і ладу хемічних первинів — це Бог поган і епікурейців. Бог провидіння і щасливого життя — це Бог жидів. Бог християн це „...Бог любови і розради; Бог, що сповняє душу й серце тих, які належать до нього; це Бог, що дає їм внутрішню відчуті їхню злидненість і своє безконечне милосердя; Бог, що об'єднується з глибиною душі, що сповняє покорою, радістю, довір'ям, любов'ю... Серце чує Бога, а не розум. Це й є суть віри. Бог відчутий серцем, не розумом.”

Часто буває так, що засіб висувається на перше місце і стає головною справою, за якою забувається властива суть і ціль. Сучасна історія дає дошкульні приклади. Держава, якої завданням є бути царем-слугою людини, стає царем-самодержцем, а людина її невільником. В тоталітарних державах мали ми і масмо ілюстрації. Або інший приклад, зокрема для тих, що мали щастя не зазнати режиму тоталітарної держави. Урядовець — це слуга суспільства. Але і в демократичних державах урядовець, надутий бюрократ, вважає себе і свої паперові обряди за найважливіші справи світу, а люди мають тільки покійно прислухатися до його канцелярійних „священодіянь”... Того роду переміна засобу в ціль — це звичайна стареча недуга різних суспільних рухів. Вони починаються тугою, поривом, мрією, ідеєю. Прихильники ідеї творять організацію, яка має служити тій ідеї, боротися за перемогу ідеї в житті. Та згодом носії організації, апаратчики, починають ставити добро організації, яка запевняє їм впливи і посади, вище ідеї. Ідея стає вже тільки прикрасою, оправданням. Приклади навкруги нас: комунізм був ідеєю, сьогодні став апаратом, новою панівною класою, яка тримає в в'язницях Джіласа й інших, хто пригадує ідею... В нашому житті явище націоналістичного чи союзного апаратчика знайоме. Все те зовнішнення, зматеріалізування початково ідейних рухів. Це моральний матеріалізм, якими ідеями він не прикривався б: службою Богові, нації, класу і т. п.

Коли обряд-культ, вчення і церковна організація заглушують Бога відчутого серцем, — то це ознака склерози; це матеріалізм, що поширює своє царство і на сфери, які повинні бути його запереченням. Тоді релігійність стає „справою мітингів, будівельних фондів, шкіл, фундацій, клубів і пікніків”... Так характеризує американську релігійність визначний американський мислитель, Джордж Сантаяна. — Релігійність іноді робиться однією із різновидностей асекурації, таких поширених у сучасному світі. Людина платить асекураційну вкладку до Синього Хреста і Шита, щоб мати забезпечене лікування. Асекурус дім і рухоме майно від огню й поводи. Всідаючи до поїзду чи на літак, купує разом із квитком асекураційну виказку, яка на випадок катастрофи й каліцтва забезпечує ренту, а в найгіршому випадку — родині кілька чи кільканадцять тисяч доларів. Танцюристски асекурують свої ноги, джерело успіхів і прибутків; співаки — горло... Цю родину не журилась коштами домовини після вашої смерті, ви є членом котрогось із наших асекураційних союзів... Тож так само треба б заасекуватися від неприсмих випадків після смерті і забезпечити собі можливе пристановище в другому світі: — недільною богослужбою і колектами. Все це робиться так самозрозуміло, так механічно, що Бога відчутого серцем уже зовсім не треба... Що такі

сердечно інтимні свята як Різдво в нашому старому краю, подекуди в Європі взагалі, мають в Америці передовсім комерційну вартість і є на usługам бізнесу, про це й говорити зайво. Згадуваний уже філософ, Сантаяна, цитує заклик президента відомого каледжу до студентів: — якщо хочете мати успіх у житті, будьте християнами. Релігія як запорука доброго бізнесу! — За механічною обрядовістю вмерло релігійне почування. Обрядовість, педантичне виконували її приписів — стає єдиною дорогою спасення!

Подібно і перевага вчення, доктрини означає озовнішення, матеріалізм, в яких нидіс щира, внутрішня релігійність. Де всі проблеми розв'язані і всі речі певні, де все можна схопити в форму питань і категоричних відповідей, як це знаходимо в підручниках т. зв. філософії різних каледжів, утримуваних церковними організаціями, там мало місця для християнського Бога любови й розради, для туті за вічністю і для непевності й тривоги, породжених тією тугою.¹⁾ Де Бога відчутого серцем, не розумом, заміняє холодний послух догм, там також кінчається справжня релігійність. Тоді така доктринальна релігія підносить претенсії бути наукою і тим самим дозволяє підходити до своїх символів як до наукових стверджень, отже дозволяє піддавати їх критиці логічного мислення і провірі в досвіді. Таке розуміння релігійних символів спільне і для замороженої, розумової, релігійної схоластики, і спільне для тих, що поборюють релігію доказами советських астронавтів, які — мовляв, — облетівши Землю десятка разів навкруги, не зустрічали Бога... В обох випадках, щоб покористуватись „прирученням” терміном, маємо щось із „соцреалізму”. Соцреалізм наказує відтворювати ідеалізовану комуністичну дійсність, тоді як справжнє мистецтво не відтворює ніякої дійсності, тільки зрушує почувальні, емоційні глибини душі. В сфері релігії того роду „соцреалізм” вважає себе відтворенням невидної дійсності, тоді як справжня релігійність шукає виразу для глибокої туті і тривоги людини. Комуністи бачать у релігії тільки організацію, обряд, і вчення. Нищучи ті об'єктивізації, вони переконані, що знищать і релігію. Але їхні сороклітні криваві зусилля не змогли вбити „Бога відчутого серцем” і він живе в своїх ісповідниках, у катакомбах душ, про що довідемося час-до-часу з самих комуністичних джерел.²⁾

¹⁾ Можна думати, що життя сучасного філософа, Мартіна Гайдеггера, якого вважають представником „безбожницького” екзистенціалізму, більш релігійне і ближче до Бога, ніж якогось сучасного „фарисея”, в давньому, єрусалимському розумінні, який поїв усе знання добра і зла, і боїться поскоромитись у неділю невинним, навіть добрим ділом. Гайдеггер відійшов у пустиню самоти з своєю тривогою і своїми думками про покинутість людини і приреченість її до смерті...

²⁾ Недавно передруковували наші газети за советською пресою вістку про арешти тайних монахинь у Львові, у яких, між іншим, мали знайти портрет Степана Бандери.... Що большевикам, які вдають перед світом релігійну толеранцію, потрібний політичний параван для оправдання — це зрозуміле. Але треба подивляти наївність і то католицьких органів в Америці, коли вони приймають ті вістки за щирі правду і супроводять большевицький підступ любовним коментарем про націоналістичного провідника. Цим вони тільки допомагають обманові... (Порівн. коментар філадельфійського „Шляху”)

Релігійні зовнішності, обрядові й догматичні, дали ідеологічну під — чи надбудову різницям і суперництву між Римом і Візантією, між західною і східною частинами Римської імперії. Чисто політичні поділи і зударі вирішуються — хай і після довгих війн — авірівняннями, компромісами. Ідеологічні розходження з посяганнями непомилливо дають мало компромісових можливостей і тривають довше.

Протестантська й католицька Німеччина, в якій релігійно-ідеологічні й політичні мотиви сплелися були в нерозв'язний вузол, кривавились у 30-літній війні. Тодішні політичні мотиви давно втратили силу, а звільнені від них німецький католицизм і протестантизм довго ще чекали, поки ввійти в сучасну стадію коректних взаємин і поважної приязної дискусії.

Інакше виглядають стосунки між православ'ям і католицизмом в Україні. Вони далі не визволені з політичних пов'язаностей і залежності. Московське православ'я стало засобом русифікації, головним при царському режимі, допоміжним при совєтському. Польський католицизм був засобом польонізації. Ті фатальні, з'єднані сили: польський націоналізм із католицизмом і московський націоналізм із удержавленням, підвладним собі православ'ям повели наступ на Україну, — століттями боролися за її душу, за її існування. Польський католицизм ще в 30-х роках нашого століття виявив жорстокість і безпощадність у Холмщині і на Волині, як за часів Петра Скарги. Московське православ'я як знаряддя комуністичного режиму, розправилось із українським католицизмом в Галичині, Буковині і Карпатській Україні жорстокіше ніж його царський попередник у Холмщині.

Все те робить поєднання українських церков складнішою річчю. Пам'ять переслідувань польським католицизмом жива, і так само не легко стерти з пам'яті галичан, буковинців і карпатців знищення їхньої, вже національної, греко-католицької церкви й її гієрархії. Але є й моменти, що роблять поєднання легшим: — адже не ми самі, це чужі встравання розпалювали й розпалюють пристрасті. І ще одне, особливо важне: українська релігійність була й залишається далекою від доктринальної догматичності. Вона своєю вічною тугою за справедливим життєвим уладом людей доброї волі, якого речниками були і Скворода і Шевченко і їх духові наслідники, ближча до Христа й його благовісті, ніж до теологічної схоластики.

Ватиканський собор старається поволі ослаблювати обрядові й доктринальні перешкоди поєднання християнських церков. Ясно, що касування догм для того роду організацій навіть не до подумання. Є дві можливості: — Собор може зупинитись на другорядних зближеннях і пристосуваннях. Тоді огонь революції любови, розпалений Іваном 23-ім і піддержуваний Павлом 6-им, залишив би по собі тільки незначні сліди. Є сили з різних сторін, які намагаються стати впоперек революції. Часописи нотували спробу консервативних кіл Римської Курії торпедувати зустріч Пали з Патріархом Атенасгорасом. — І є ще інша можливість: — праці Собору над осучасненням Церкви будуть зовнішнім відгомном глибокого релігійного оновлення, зрушення того спільного всім живим християнським громадам, святом нового Різдва, народження „Бога відчутого серцем“. Тільки тоді Собор стане однією з найважливіших історичних подій у духовому житті століття.

Розпочатий процес у ході, і — хочемо чи ні — Україна втягається

в нього. Пекуча проблема: чи українське християнство буде тільки бездумним і безвольним човном, що його нестиме течія, чи воно матиме свою думку і свою власну поставу. І знову, це в першій мірі залежить від того, чи українські Церкви знайдуть дорогу до глибинних джерел релігії, до „Бога відчутого серцем“, чи — навпаки — губитимуться в політичних ресантіментах, накинутах чужими силами: польським націоналістичним католицизмом і російським націоналістичним православ'ям. Бо, як сказано, догматичні проблеми для української релігійної свідомості завжди були другорядні.

На жаль, покищо українські Церкви в Вільному світі в полюмі матеріалізму, будівельних фондів, мітінгів, пікніків. Це відноситься передовсім до найбільших наших скупчень в Північній Америці. Ми не мали б відваги сказати за наведеним уже, справді шановним автором гарної статті в „Українському Самостійнику“, що „я діяспорі... бачимо обидві наші Церкви в розквіті.“ Хто в Римі 16-го століття дивився, як виростали пишні церковні монументи ренесансу, творені майстрами величини Мікельанджеля, міг би говорити про „розквіт Церкви“. Але саме занадто велика активність довкруги будівельних фондів дала остаточний поштовх до реформації Мартіна Лютера... Наші церковні верхи не повинні забувати того повчання історії. Матеріалістичне приниження, коли проповіді починаються згадкою про любов і страсті Христа, акінчаються висновком про обов'язок... обильніших колект, є причиною загрозливого браку священничого і чернецкого достроу. Церкви і школи можуть залишитись без обслуги. В підсоіні морального матеріалізму бізнесовий розрахунок має більшу притягальну силу ніж далекі обрії, а священництво і чернецтво в „над-обильному“ суспільстві не с найкращою прибутково-любокою життєвих зусиль...

Після релігійного аспекту підійдемо ближче до інших: політичного і культурного. В великому рухові, що в його вир втягнута католицька, і щораз більше втягаються православні і протестантські Церкви, повинні знайтися обі репрезентативні українські Церкви, і то не як пасивні об'єкти, але як діяльні співучасники. На початку цих роздумів цитовані уривки з „Українського Православного Слова“, подорож архієпископа Мстислава в Європу, його наради з найвищими українськими і неукраїнськими православними достойниками, зустрічі з українськими католицькими владиками в Римі — все те каже догадуватись, що провід Української Православної Церкви усвідомлює свою історичну відповідальність. У Вільному світі немає ні польського, ні московського терору. Українські Церкви можуть і повинні по власній совісті упорядкувати свої взаємини.

Активність Української Православної Церкви в сучасному екуменічному рухові незвичайно важна, саме в цю пору. Не тільки політичні ліберальні кола Америки, але подібно і церковні ліберальні кола Ватиканського собору особливі надії зв'язують із Московською Православною Церквою і до неї, до зближення з нею, скеровуються тужливі зори. Упорядкована Українська Православна Церква своєю живою і творчою участю в християнському рухові світу свідчила б, що в імені східноєвропейського, православного християнства не має монопольного права виступати тільки московське православ'я.

Вкінці, тут важиться проблема українського духа, його культури і держави взагалі. Сучасна думка інакше оцінює значення релігії, ніж це робив давніший природничий матеріалізм і позитивізм, які

дивились на неї як на музейний експонат. Культура сперта на релігійність внесла в світ ідеальні аспірації, ідею світового братерства в ім'я понадособових цілей, ідею внутрішньої людини й її росту. Все те постуляти, без яких трудно, і тепер будувати свіжу світову культуру. Славний сучасний історик, Арнолд Тойнбі, звертає на це увагу. Але він і підкреслює, що релігії мусять очиститися від зосвітчення, якому улягли, і від партикуляризму, який суперечить ідеї світової культури. Інший мислитель, Карл Ясперс, пригадує, що справжні релігії, поскільки не закріплюють в організованому апараті, це утвердження людини в її самотності.

Питання в тому, чи українська релігійність, її Церкви, виявлять внутрішню силу, щоб очиститися від апаратурних закам'янілостей у поділах, і щоб звільнитися від звапнених ресантиментів минулого, які для багатьох стають заміною релігії. Мовчазна Церква в катакомбах України, правдоподібно, обмита з тих гріхів. Питання в тому, чи українські Церкви Вільного світу матимуть внутрішню силу зрівнятися у цьому з Краєм. Сучасний американський історик трансформацій людини, Люїс Мамфорд, пише: „Тільки воля і здібність передумати минувшину в дусу будучого розвитку і так її переоцінити, уможливають культурне відродження.”

Це важиться велика справа: — чи український дух, його культура — матимуть свою незалежну релігійну базу в народі, чи будуть вони тільки прибудівкою, або латинського Заходу, або московського Сходу. Так і в релігійній сфері важиться проблема української самостійності взагалі.

Тільки свідомо злоба або наївність посунута аж до глупоти можуть підозрівати в розумних думках православних і католицьких журналів, і так само в цих наших роздумах — тенденцію навертання православних на католицизм, чи католиків на православ'я. Вважасмо, що передумовою замирення є саме відречення від навертань, від прозелітизму, у взаємній пошані, себто в поставі, яка вже здобула громадянство в культурному світі, і яка відповідає нашій освіченій добі. В світовому християнському рухові не говорять про єдність у виді підданства всіх християнських церков Римові. Християнська єдність — це ідея в кантівському розумінні, себто завдання будучини. Як виглядатиме її далеке здійснення — невідомо. Говорять про єдність християнства, а не про злиття в одній церковній організації. Голова Протестантської Церкви в Америці признається до „зворушення братнім духом” нинішнього римо-католицизму, але одночасно додає, що до поважної дискусії ширшої християнської організаційної єдності — ще далеко дорога. „По суті, це справа Бога, наше ж діло старатися пізнавати його волю і здійснювати її, але я вірю в чуда!”.

На тій далекій дорозі до християнської єдності, при всій різноманітності зовнішніх виявів, до єдності, а не злиття — повинен дати себе чути голос українських церков. Зрештою, на цій дорозі вони мають свої — добрі і злі — традиції. Коли український католицизм намагається за всяку ціну уподібнюватись до чужих звичаїв, то це рабське бажання виглядати так як пани... Це тенденція, що йде назустріч старосвітським колам римського католицизму, які бажали б

на все накинути свій латинський уніформ. На жаль, така рабська тенденція ще й нині жива.³⁾

Подібно і українське православ'я має сумні традиції скеровування очей на Москву, оглядання на неї, навіть традицію допомоги Москві підпорядкувати Українську Православну Церкву московському патріарху.

Але обі церкви мають і свої світлі традиції. Православна: традиції митрополита Петра Могили, його намагань до внутрішнього упорядкування й самостійности української Церкви. А в найновіші часи, відроджена Українська Автокефальна Православна Церква привернула незалежність від Москви, і організаційну і внутрішню, оживляючи щиро українську релігійність й її традиційні, нищені Московою обрядові вияви.

Український католицизм у довгій боротьбі став українською національною церквою і твердинею проти наступу польського католицизму і націоналізму. А в найновіші часи видвигнув в особах митрополитів Андрія Шептицького і Йосифа Сліпого достойних речників зближення і замирення українських церков, речників — за словами цитованого протестантського достойника — Божої справи, до якої доріг шукати — це людське завдання.

Не віримо, щоб Божою волею було знищення української духової самобутности в релігійній сфері через злиття з московським православ'ям або латинським католицизмом. Мабуть скоріше відповідали б тій Божій волі назустрічні тенденції обох українських традиційних церков: в українському православ'ї — тенденція Петра Могили, стрункішої церковної організації на зразок Заходу, а в українському католицизмі — тенденції митрополитів Шептицького і Сліпого до духового і обрядового наближення до християнського Сходу.

Це були б українські дороги. Йти ними теперішній справа українських церков. Де і коли на тій дорозі дійде до їхньої зустрічі і з'єднання — це вже питання будучини.

М. Шлемкевич

³⁾ На Ватиканському соборі піднесено справу святкування Великдня в якийсь один означений день року, так як святкується Різдво. Собор виявив готовість до такої календарної реформи „за згодою передусім нез'єднаних братів. Усталення святкування Пасхи залежатиме виключно від церковних властей по порозумінні та згоді нез'єднаних Церков, і самі переговори в цій справі та еventуальна згода всіх християн святкувати разом найбільший християнський Празник без сумніву будуть новим кроком до взаємного зближення" (Цитуємо за „Вістями з Риму". Українське Пресове Бюро, ч. 8, з 4/11, 1963).

А у нас, уже й Різдво, на основі „височайшого указу" святкують українські католики не то не разом із „мовчазною Церквою" наших братів в Україні, не то не разом із українськими „нез'єднаними братами" в Вільному світі, але навіть не разом із українськими греко-католиками другого берега ріки Гадсону. Філадельфійська єпархія — святкує 25 грудня, стемфордська (з Нью-Йорком) — 7 січня.

Тут уже провід Української Католицької Церкви не наслідував розуму й такту Заходу, себто Ватиканського собору, в справі святкування, але повівся по орієнтальному деспотично, і свято об'єднання зробив святом роз'єднання.

ХАРЧОВА КАТАСТРОФА В РАДЯНСЬКОМУ СОЮЗІ*

Те, що сталося цієї осені в харчовій ділянці СРСР, вже не можна назвати кризою, бо харчова криза в СРСР явище тривале. Громадська думка на Україні кваліфікує становище, як катастрофу. І коли цей стан був усвідомлений, — а це сталося у другій половині жовтня, — почалась паніка. Невдача цьогорічних жнив це не тільки катастрофа для населення. Це теж катастрофа для Хрущова, бо провал жнив перекреслює ряд політичних планів керівництва КПРС і провалює всю дотеперішню політику Хрущова в сільсько-господарському секторі.

Харчова паніка

Харчова паніка почалась на Україні; звідтам швидко перекинулась до Москви і поширилась по всьому Радянському Союзу. Люди кинулись до крамниць і магазинів скуповувати харчі, тютюн, мило, сірники. Перед магазинами з'явилися величезні черги. Паніка цілковито скаотизувала харчовий ринок. Преса дістала наказ розпочати кампанію проти „мішочників". З голосів преси на кінець жовтня видно, де, крім України і Москви, було найбільше масових закупів хліба. Назвати треба такі країни і міста: Вірменія, Латвія, Естонія, Киргизька РСР, Алма-Ата, Новокузнецьк, Пенза, Перм, Мінськ, Кемерово. Преса дістала директиву таврувати, як спекулянтів тих, що масово купують харчі. Мовляв, з'явився новий тип куркуля-хапуна, спекулянта, який масово викупує харчі, щоб згодувувати хліб худобі; ширенням тривожних поголосок він створює сприятливу атмосферу для спекуляції м'ясом. І наслідком таких махінацій тимчасово не стало харчів у ряді великих міст.

Але таке пояснення штучне і тенденційне, бо воно має відвертати увагу від властивих причин харчової кризи.

Зокрема zareагувала сільська людність: розпочалась масова втеча людей зі сіл. Хто тільки міг, став шукати притулку в містах та промислових районах, надіючись на те, що ці райони матимуть першість у забезпеченні харчами. Це головню стосується молоді. Молодих людей на селах України було взагалі дуже мало, тепер їх ще менше. Залишаються на селах лише ті з молодих, яких прикріпили до місця праці адміністративними засобами.

Ось кілька характерних інформацій, які ілюструють становище.

Хліб розкрадають спекулянти на хлібних заводах Харківської області і розвозять по сільських крамницях. У крамницях за хабар продають і по 20 буханців одному покупцеві. В радгоспах Куп'янського району робітники і навіть сторожі крадуть кукурудзу (Труд 4. 10. 63).

У Житомирі продавці віддавали покупцям по сто кілограмів цукру (Правда України 24. 9. 63).

*) Як звичайно, в цитатах із радянської преси правопис залишасмо без змін. — Для орієнтації подаємо ще, що пуд (40 рос. фунтів) — це стара міра ваги, рідше вживана після введення метричної системи. 1 пуд рівняється 16,36 кг. (ред.)

У Москві приватники скуповують хліб для свиней. А слід за приватником — повзе плітка: хапай хліб, бо завтра не буде (Комсом. правда 21. 9. 63).

Багато селян з підмосковських колгоспів приїждять до Москви і масово закупають харчі. Міліція контролює вокзали і конфіскує продукти „хапуг” (Веч. Москва 17. 9. 63).

В Алма-Аті постала паніка, бо люди поширюють „чутки”, що на Україні і на цілині була посуха та поганий урожай. І пекарі з кіг падають, випікаючи побільше хліба, а магазини продають потрібну порцію масла (Казах. Правда 6. 10. 63).

В. Сальников, сталевар з Алма-Ати пише: нема що закривати правди. Країна переживає неврожай. Але ось знайшлись шептуни і вони з мухи роблять вола, тимчасові труднощі представляють, як катастрофу. Мовляв, гряде голод, рятуйтесь, чим хто може. І шептуни кинулись на крамниці, хапають, що під руки попаде (Казах. правда 13. 10. 63).

У Семипалатинську хтось викликав паніку серед населення. „Хоч фонди на продукти з борошна не знижено ні на один грам”, — і великі запаси харчів у крамницях були сховані з очей покупців (Лен. смена 16. 10. 63).

У Львіві (Пермська область) було солі та цукру в магазинах на цілий місяць; але хтось вчинив паніку і все розкопили за один день. Кількох людей поставили перед судом „за поширювання шкідливих погослосок” (Известия 10. 10. 63).

У багатьох селах Рязанської області люди кинулись до крамниць. У магазинах Вороніжа не можна купити ні масла, ні цукру, бо хтось викликав паніку. В деяких московських квартирах картоплею завалено комірці, кладові та ванни, бо хтось пустив чутку, що зростуть ціни на ці продукти (Сов. Россия 20. 10. 63).

У Кописі (Білорусь) привезли машину борошна. Завідуюча магазином Косьянкова повідомила приятелів і знайомих, відкрила магазин дві години раніше і швидко розпродала всю муку, віддаючи кожному по 1-2 мішки (Сов. Белоруссия 8. 10. 63).

У Брянську забракло в продажу тютюнових виробів, бо населення масово їх викупило (Известия 6. 10. 63).

Як постають „панікерські” настрої серед населення? Обиватель ходить по крамницях і „винохує” та робить „карколомні” висновки. А інші „обивателі” слухають і „охають” (Сов. торговля 17. 10. 63).

У деяких містах України правління заводів стало думати, як забезпечити картоплею своїх робітників. Почали організувати громадську купівлю, посилаючи вантажні машини на села. Міліція дістала наказ конфіскувати продукти і припинити „дикі закупи”. — Масовим стало збирання колосків на полях, згортання зерна, розсипаного на шляхах. Хто працює при хлібі, в крамницях, в ресторанах, чи на базі, намагається лівими ходами допомогти своїм знайомим придбати щонебудь на запас.

За скоринювання харчів худобі почали карати. Городецька в Миколаєві була засуджена за те, що продала одному покупцеві 715 кг. крупи, в Рівенській області покарали ряд продавців, які продавали забагато продуктів поодиноким людям (Правда України 3. 10. 63).

У Дніпропетровську міліція провела масові обшуки за „підпільними складами” харчів. У Шапрона забрали 250 кг. пшеничного

борошна, 37 кг. круп, 21 кг. пшона, 115 кг. сухарів. У Шевченка і Шептала знайшли п'ять мишків борошна разом 250 кг., у Попова 210 кг. (Комс. знамя 3. 10. 63).

Як пошесть шириться крадіж зерна і харчових продуктів. Можна припускати, що преса дістала доручення одверто писати про це, щоб створювати переконання, що це — після масових закупів хліба — друга причина харчових клопотів. Знову ілюстрації з радянських газет.

У Донецьку офіціанти крадуть хліб у багатьох харчівнях, прикриваючись забиранням відпадків. Газета називає ряд ідалень, які „викидають” у відпадків щомісячно приблизно по пів тонни хліба (Правда України 13. 9. 63).

За 8 місяців з харківських харчівень під видом відпадків пішло в приватний сектор підсобних господарств понад 350 тонн хліба на годівлю свиней (Правда 11. 9. 63).

Кондиторська фабрика „Ротфронт” у Москві в одному 1963 році віддала колгоспам на корм худобі 205 тонн вафельних відпадків по 30 крб. за тонну (73 рази дешевше ціни вафлі), хоч із цих відпадків можна було зробити кришки для начинки (Известия 1. 11. 63).

В Литві 1962 р. приймальники на зернових елеваторах, штучно підвищуючи вологість зерна, дістали понад 500 тонн „резерви”. Це саме продовжується і 1963 р. (Правда 23. 9. 63). Ця сама газета два дні пізніше: В Орловському борошняному комбінаті 1962 р. пішло на бік понад 9.200 сотнарів зерна.

Невисокий урожай зерна на цілині зменшується наслідком крадіжок. З'являються факти „явного і таємного злодійства”. В радгоспі „Коктайський” сховали 170 тис. пудів зерна, а в Кеняральському приблизно тисячу тонн. „Таке вичислювання можна би продовжити” (Казах. правда 30. 9. 63).

В Одеській області заготівельники обманюють колгоспи щодо якості продукції. Таким чином спекулянти здобули десятки тонн пшениці і сояшника та пустили на спекуляцію (Правда України 28. 9. 63).

В ресторанах Мінська розкрадають харчі. Не зважаючи на при суди за крадіжки, розкрадання продовжується. Останнім часом масові махінації з харчами в ресторанах залишаються без покарання (Знамя юности 15. 9. 63).

„Любителі легкої наживи” розкрадають зерно серед білого дня там, де керівники колгоспів не подбали про відповідну охорону. А „масова крадіж нікого не турбує” (Лен. знамя 30. 8. 63).

У колгоспі ім. Леніна (Леовський район) дружинники зловили двох селян, коли крали на полі качани кукурудзи. В іншому колгоспі у селянина знайшли 222 кг. краденої пшениці. В колгоспі ім. Кірова пробували сховати 12 тонн пшениці (Сов. Молдавия 12. 9. 63).

В Азовському морі рибу крадуть не тільки браконьєри, а й службовці рибних радгоспів. На ринках Жданова за 8 місяців 1963 спекулянти продали 243 тони риби. Це тільки те, що потрапило під поліцейний контроль. Фактично продали на чорному ринку кілька разів більше. За офіційною оцінкою спекулянти зарobili 2.430.000 (нових) крб. Міліція відбрала у браконьєрів 1.200 реболовних сітей, а з води виловила 32 тис. гачків. Спекулянтів б'ють

штрафами, а вони перекидають штраф на покупців. Якби була риба в магазинах, ми б не спекулювали,—відповіла одна спекулянтка репортерові газети. Риботорговельна база Жданова із запланованих 327 тонн риби дала лише 152 тонни (Правда України 3.11.63).

Влада вживає драконівських заходів у боротьбі з цією пошестю. До цього змобілізували між іншим весь комсомол. В одній Вінницькій області діє 1.150 штабів і відділів та 3.500 постів „комсомольського прожектора“, в якому беруть участь 18 тисяч юнаків і юнок (Комсом. знамя 9. 7. 63).

У Запорізькій області створено 98 штабів і відділів „комсомольського прожектора“, працює 328 постів (1.500 членів), які наглядають за збиранням урожаю, контролюють сторожів, сліdkують за транспортом, роблять несподівані рейди (Комсом. знамя 7. 9. 63).

В комітетах партійно-державного контролю працює на Україні: 4 тисячі представників громадських організацій, діячів науки, передовиків виробництва—на штатній роботі, і 27 тисяч позаштатних активістів, як інспектори контролю. Крім того створено на всіх підприємствах, заводах, колгоспах, радгоспах, організаціях та установах республіки 50 тисяч груп і 84 тисячі постів сприяння партійно-державному контролю. В рамках цієї акції охоплено 700 тисяч представників партійних, комсомольських і профспілкових організацій (Рад. Україна 20. 11. 63).

Ці інформації доповнює І. Грушецький, голова Комітету партійно-державного Контролю УРСР. Тепер на Україні є 2.205 відділів контролю для різних питань економіки й культури, 528 громадських бюро для розгляду скарг і пропозицій (у них працює понад 23 тисячі позаштатних інспекторів). А коли до тих 700 тисяч трудящих, які заняті в „групах співпраці“, додати учасників „Комсомольського прожектора“, членів комісій партійних і профспілкових організацій та робітників, які теж співпрацюють з органами партійно-державного контролю, то „армія“ контролю перевищить два мільйони (Парт. життя 1963, ч. 19, ст. 20). — Тут, як кажуть, коментарі зайві...

Боротьба зі зловживанням та пошестю крадіж—тільки частина завдань громадського контролю. В розвитку його праці партійне керівництво щораз рішучіше скеровує увагу тієї „армії“ на виконання виробничих планів і на піднесення продуктивності праці з особливим натиском на сільське господарство. З цього погляду показова саме згадана стаття І. Грушецького. „Як тільки позаштатний інспектор тов. Павленко виявила, що в колгоспі ім. Шевченка недбало збирають горох, на ноги був поставлений весь колгоспний актив“.

Боротьба з хабарництвом і розкраданням „народного добра“ стала однією з найважливіших проблем. Наведені вище факти ще не дають уявлення про розміри морального розкладу, бо це малі крадіжки на низах, крадіжки малих людей, які мусять красти, щоб могли жити. Кількість перетворюється в якість, коли йдеться про крадіж на верхах. В передовиці журналу „Сов. государство и право“ (1963, ч. 10) інформують: тільки зі справ, що попали до суду в першій половині 1962 р., втрата народного майна, спричинена розкраданням, становить 57 мільйонів (нових) карбованців. А треба взяти до уваги, що 1) кради не тільки в першій половині 1962 р. і 2) не всі зловживання викрито. Передовиця наголошує, що розкрада-

чі походять з-поміж службовців, які завідують матеріальними добрими, і яких злочини це надужиття влади та обман держави. (Ленін і в сні не уявляв собі, які висновки пороблять його учні з його ж гасла „грабуни награвоване“.) З журналу довідуємось, що в СРСР —крім державних та партійних органів для боротьби зі зловживаннями—діє 150 тисяч груп і 250 тисяч постів громадського контролю.

Цікаве, як реагує бюрократія на притягнення громадського сектора до контролю? Перша вістка щодо цього питання походить із Полтави. „Строительна газета“ (30.10.63) пише: з Полтави до редакції приходить багато листів від громадських контролерів, які жаліються, що за викриття зловживань їх переслідують партійні і державні керівники.—Бюрократія солідарним фронтом стає проти тих, які хочуть (хочби і за дозволом партії) контролювати владу.

18 мільйонів тонн зернового дефіциту

Велика харчова криза припала в 30-ту річницю штучного сталінського голоду; припала в 10-ту річницю диктатора Хрущова і дуже затьмарила ювілей „великого десятиліття в житті радянської країни“ (вислів Лльчова на червневому пленумі).

5 березня 1953 помер Сталін, 3-7 вересня 1953 на пленумі ЦК КПРС Хрущова обрано першим секретарем партії. Він був ставлеником більшості в президії ЦК, яка боялася диктатури Маленкова і висунула проти нього партійного функціонера, який найменше давав причин боятися, що може стати диктатором. Не зважаючи на це, Хрущов швидко став диктатором, зокрема диктатором сільського господарства. Тому можна і треба сказати, що сучасна харчова катастрофа є головно його заслугою. Керівництво сільським господарством Хрущов перейняв 1947 року, прийшовши з Києва до Москви до секретаріату ЦК на шефа сільсько-господарського відділу. На цій посаді він вєславився ще за Сталіна укрупненням колгоспів* та невдалим планом „агромайт“, який викликав загальний спротив селян і тому був стягнений з наказу Сталіна.

„Радянський Союз у близькому часі займе на міжнародному зерновому ринку такі позиції, які дадуть відчуті панам імперіалістам, як росте наше сільське господарство“.—Так говорив Хрущов на 22-му з'їзді КПРС (Правда 19. 10. 61), а протокол зазначає в цьому місці „бурхливі оплески“. Не минуло двох років і Хрущов пішов купувати зерно до тих самих „панів імперіалістів“: „Ми купили 6 мільйонів 800 тисяч тонн пшениці в Канаді, 1 мільйон 800 тисяч тонн в Австралії...“ (Правда 2. 10. 63).

Царська Росія була найбільшим експортером зерна: в роках 1909—13 вивозила приблизно 10 мільйонів тонн річно. Радянський Союз 1959—62 рр. вивозив пересічно 7,2 мільйонів тонн, з чого 1,2 мл. до НДР і 900 тисяч до ЧСР. Наслідком цього річної кризи в Радянському Союзі харчові клопоти мають усі сателіти СРСР, за винятком Румунії, де два останні роки підряд дали добрий урожай. Болгарія експортувала пшеницю, а за комунізму бракує їй 300 тисяч тонн річно, цього року ще більше. Болгарія вже має угоду з

* До „укрупнення“ в УРСР було 28.637 колгоспів (1940), після укрупнення, яке розпочалось 1950 р., було 9.745 колгоспів (1960).

Канадою на закуп 450 тис. тонн; однак Канада може дати цієї землі сто тис., що болгарської кризи не розв'яже. ЧСР привозить зерно з-за кордону від ряду літ (1962—1,5 мільйонів тонн); цього року потребує 2 мільйони. Угорщина звернулася до США за зерном; недавно „Непшава" писала, що треба буде привезти 700 тис. тонн пшениці. В НДР, яка давніше була житницею усієї Німеччини, нестача зерна—від проведення колективізації явище хронічне. Але уряд НДР не звертається до нікого з західних держав, знаючи, що Радянський Союз мусить допомогти з політичних міркувань. Багато збіжжя імпортує Польща, яка зліквідувала колгоспи; але її становище зовсім відмінне. Для неї зерно це сировина для продукції м'яса. В останніх роках Польща привозила по 2 мільйони тонн зерна і вивозила м'ясо, здобуваючи значні зиски. Цього року в Польщі планують імпортувати 3 млн. тонн зерна.—Разом зерновий дефіцит країн радянського блоку становить 18—19 мільйонів тонн.

Щоб фінансувати купівлю закордонного зерна, уряд СРСР потребуватиме приблизно один мільярд доларів твердою валютою. Тому розпочався експорт радянського золота на велику міру. До 28. 11. 1963 СРСР вивіз за кордон 325 тонн золота, головню на лондонський ринок. Зауважити треба, що кошти продукції радянського золота значно перевищують ціну золота на міжнародному ринку, тому радянський уряд зазнає відчутних втрат на своїх операціях золота. Знавці справи кажуть, що радянський уряд, який не може зрештигувати з імпорту ані зерна, ані високоякісних машин, мусить шукати за іншими засобами фінансувати цей імпорт. Можливо, буде вивозити більше нафти. У зв'язку з цим варто нагадати, що пише про українську нафту В. Скляр, виконуючий обов'язки директора науково-дослідного нафтового інституту України: запаси нафти в республіці обчислюються мільярдами тонн; „уже сьогодні за видобутком газу і нафти Україна перевершила такий нафтовидобувний район, як Баку" (Рад. Україна 20. 11. 63).

Кожний четвертий буханець з імпортованого зерна

Подати якісь точні дані про розміри харчової катастрофи в СРСР дуже важко. Бо радянська статистика намагається засекретувати конкретні цифри не тільки цьогорічних жнив, оперуючи складною системою відсотків і порівнянь. Лише наслідком кропіткої праці західним експертам сільсько-господарських справ СРСР щастить встановити дійсний стан.

За офіційними даними, 1962 року збір зерна в СРСР становив дев'ять мільярдів пудів, на 600 мільйонів більше 1961 року, і на 1,1 млд. пудів більше пересічного збору в роках 1954—8. Але досі не відомо, що радянська статистика має на увазі, коли подає „збір зерна": чи те, що виродило, чи те, що звезено в амбар. Бо це дві різні величини. Радянський уряд не купував зерна, коли врожай давав 7,5 млд. пудів, навпаки, ще вивозив, щоб рятувати, наприклад, колективізацію у совєтській зоні Німеччини. А з цього виновок, що цифра 9 мільярдів пудів у 1962 р. фіктивна, штучно підвищена.* Офіційно було подано, що державна хлібозаготівля

* До радянських офіційних даних завжди треба ставитися із за-

1958 року становила 56,8 мл. тонн, коли збір зерна дав 8,6 млрд. пудів. Якщо обидві цифри вірні, тоді треба нагадати, що 1) від 1958 року досі населення зросло—коли обмежитися тільки міською людністю—на понад 15 мільйонів людей; 2) з років 1958—62 не могло бути ніяких залишків зерна.

Семирічний план передбачав щорічне піднесення продукції зерна: в 1963 р. мало бути 155—160 мл. тонн, у 1965 р. — 165—180 мл. Але після проголошення цього плану прийшли чотири роки поганих урожаїв (1959—62); і збору зерна з 1958 року, який дав найкращі жнива за весь час радянської влади, не вдалося досягнути, хоч збільшилась управна площа. Щоб заспокоїти громадську думку, ТАСС повідомив, що державна заготівля зерна цього року дорівнює заготівлі з 1959 і 1960 рр., а це мало б дати 125 мл. тонн, тобто менше, як 1962 р. Скільки менше? На це питання в відповідь тільки в англомовному бюлетені ТАСС, який (7.10.63) подав, що валовий збір зерна в СРСР 1963 р. буде на 18 відсотків менший від збору 1962 року. Але й ця відповідь недокладна.

Щоб дати приблизно докладну цифру, на це потрібно складної аналізи посередніх і часткових даних та порівнянь цифр з різних періодів. Цю складну операцію проробили сільсько-господарські експерти Інституту для вивчення СРСР. Вони дійшли таких висновків:

Офіційно жнива були закінчені 15.10.1963. Валовий збір зерна (за ТАСС-ом) становить 114,5 мл. тонн—проти 172,1 мл. тонн запланованого збору. За признанням ТАСС план продукції зерна виконано на 66 відсотків. Але ТАСС нічого не говорить про державну заготівлю зерна. На основі аналізу встановлюють, що її виконано на 70 відсотків, що означає недобір зерна в державній заготівлі на 19 мл. тонн. Це однаке оцінка оптимістична; дійсний стан мусить бути значно гіршим. Бо порівняно з попередніми роками значно зменшилась посівна площа. (Це не заперечує того, що було вище сказано. Це означає, що від засіву до жнив 1963 року дуже змаліла посівна площа.) Без кукурудзи вона мала становити 129,6 мл. гектарів, але ще до жнив відписано 4,6 мл. га. В останніх тяжких жнив відписано 14 мл. га. цілковито і 13 мл. га. частково. „Правда” (21. 10. 63) писала: в деяких радгоспах і колгоспах „багато днів і ночей підряд буркотіли в полі трактори, заорюючи незібраний хліб”. Два дні після того ця сама газета повідомляла, що „під кінець першої половини вересня на цілих землях упав сніг. Під мокрими білими пластівцями снігу до землі похилились нескошені хліба”. На пні цього року залишилось незібране зерно на просторі 20-26 мл. гектарів, з цього приблизно 75 % припадає на снігом прикриті поля на цілині. До цього приходить зниження врожайності полів: у минулому році 10,9 сотнарів, цього року 9,5 з гектара. Реально оцінюючи, треба сказати, що валовий збір зерна і зернобобових (без кукурудзи) 1963 року становить 102-103 мл.

стереженням. На 19 з'їзді КПРС (жовтень 1952) Маленков проголосив, що 1952 року зібрано 8 млрд. пудів зерна. У січні 1954 Хрущов заперечив цю цифру, подаючи до Президії КПРС в записці „Шляхи вирішення зернової проблеми”, що зібрано 5,6 млрд. пудів.

тонн. Державну заготівлю, виходячи з офіційних даних, можна встановити на 40-42 мл. тонн; виходячи з реальної оцінки — на 35-38 мл. тонн.

Якби не було з цифрами, експерти кажуть, що в цьому харчовому році кожний четвертий буханець хліба в СРСР буде спечений з закордонного зерна (оцінка оптимістична), а навіть кожний третій буханець (оцінка песимістична).

Харчова катастрофа вдаряє не тільки людей, а і в худобу. З різних кінців СРСР сигналізують загрозливий стан. На Україні комсомольці і піонери збирають ожолуді на корм худобі (Комсом. звання 8.10.63); на Миколаївщині заготовляють корм з очерету, в Івано-Франківській області школярі зібрали понад дві тисячі тонн „гіллячкового корму", тобто зелених галузок (Радіо Київ 23. 9. 63), те саме на Волині („Рад. освіта" 28.9.63). На Білорусі вже є випадки, де колгоспи кормлять худобу... загатою (Радіо Мінськ 3.12.63). Через те колгоспи ще до зими почали здавати худобу на м'ясо. УРСР уже значно перевиконала план здачі худоби на заріз. Як наслідки для розвитку тваринництва це тягне за собою, не треба пояснювати.

Пропадають величезні маси харчових продуктів

Харчове становище погіршується ще й тим, що на полях пропадають величезні маси зерна та інших сільсько-господарських продуктів наслідком безгосподарності і недбальства, що неминуче, коли згори кричать майже без перерви „давай-давай", виконуй плани і то чимшвидше. Просто несамовита халатність є характерною ознакою кожних жнив у Радянському Союзі. Цього року її наслідки тим більше відчутні, що зерно зародило гірше, як попередніх років. Крім того—не все, що зародило, зібрано; не все, що зібрано, потрапило в магазини; не все, що в амбарах, перебуває в доброму стані, щоб дати здоровий харч.

Радянська преса під час жнив переповнена інформаціями, що роблять потрясальне враження. Не тільки пропадає маса харчових продуктів, але й ті продукти, які с, не доходять до споживача. Міста не забезпечені на зиму найелементарнішими продуктами ні паливом.

Даю слово радянським кореспондентам:

Пише М. Алісов у найавторитетнішому (поруч „Правди") органі ЦК КПРС—

„Щороку ця сама картина: на полях городини багато, вона пропадає, а в магазинах городини нема". Від 1958 до 1962 р. організовано 570 підміських спеціалізованих радгоспів для продукції городини і картоплі, на що витрачено кількості мільйонів карбованців. Але проблеми забезпечення міст городинною не розв'язано (Коммунист, ч. 15, 1963).

Темпи збору городини на полях України викликають серйозне занепокоєння, пише „Правда України". В багатьох областях УРСР ще половина городини на полях. Напружене становище створилося щодо магазинування городини на зиму (9. 10. 63).

На Донбас прислали картоплю зі Сумської, Чернігівської, Волинської та інших областей. Але Луганська торговельна сітка не приготувлена прийняти продукти на зимівлю, тому залізничні шляхи Донбасу завалені вагонами з картоплею. Минулого року Рівен-

ська область надіслала на Донбас 40 тис. тонн високоякісної картоплі. Однак наслідком невідповідного транспорту в відкритих вагонах третина цієї картоплі не надавалась для харчу (Правда України 5. 10. 63).

У Донбасі в крамницях нема овочів. Минулої зими через незадачність заготівельників уже в лютому не було картоплі в продажу. Тепер знову настало тривожне становище в заготівлі картоплі і городини. А капуста тоннами лежить на полях (Сов. торгівля 22. 10. 63).

У Свердловську весь час бракує картоплі, капусти, моркви, буряків. З підміських колгоспів і радгоспів їдуть важки вантажних автомашин, їдуть вагони з картоплею і городиною. Але продуктів не приймають, бо прийомні бази на це зовсім не підготовлені. І велике місто може залишатися на зиму без картоплі. Минулої осені було те саме і на необладнаних складах та на залізничних платформах пропали десятки тисяч тонн городини і картоплі (Известия 6. 9. 63).

В Кокчетаві (50 тис. населення, Цілинний Край) нема на зиму ні картоплі, ні городини. Невеликий склад для картоплі залитий водою. Радгоспи області мали дати місту 6.500 тонн городини, дали 168. Особливо відчувається нестача капусти, буряків. Радгоспи дали 100 тонн капусти, а мали дати 1.200. Довелось привозити городину з інших республік, але це не вистачає. А в людей ще „свіжа пам'ять” про те, як на кокчетавському ринку рясніла всіляка городина. Тепер тільки приватники пропонують городину, але їхні ціни 3-5 разів вищі державних (Казах. правда 2.11.63).

У заведеннях Челябінська пусто, хоч недавно розпочався шкільний рік. Все пішло на поля збирати картоплю; кожний колектив дістав визначену норму, скільки має зібрати. Раднаргосп із півтори тисячі персоналу післав 400 людей. Але економічний обрахунок виявляє, що в найліпшому випадку потреби міста на картоплю будуть задоволені менше ніж на половину. Бо нема досить сховищ у місті. Минулого року картоплі вистачило тільки до квітня, а моркви і цибулі вже спочатку березня не було в ніякому магазині. Картоплю заготовлено зле і вона стала псуватися уже в січні. Тисячі тонн треба було викинути. В інших містах Південного Уралу становище багато гірше. Для 17 міст області потрібно заготовити 150 тис. тонн городини, а поміщення є тільки на п'ять тисяч тонн (Економ. газета 19. 10. 63).

В Ростові над Доном щодня довгі черги за вугіллям, але на складах його вистачає для 20-25 осіб. Вугілля на шахтах багато, та нема ні вагонів, ні автомашин. Тому зриваються плани забезпечення паливом шкіл і лікарень Краснодарського і Ставропольського країв та довгого ряду областей (Правда 10.10.63).

За паливом великі черги в Смоленську. Зле організовано забезпечення міста паливом. Школи теж не підготовлені на зиму (Правда 16. 9. 63).

Багато сіл і робітничих осель зовсім позбавлені змоги придбати будь яке паливо. Люди мусять купувати „на ліво”. Редакція газети „Лен. знамя” за один тиждень дістала 470 листів, в яких люди зі сіл висловлюють своє занепокоєння таким становищем (Лен. знамя 15. 10. 63).

„Чудовий виноград” уродив на узбережжі Азовського моря. „До землі гнуться лози під вагою грою”. Триста тонн має голова колгоспу ім. Ілліча, та не має куди їх діти. У колгоспі ім. Куйбишева вже дозріли 400 тонн. Але „не відомо, скільки йому доведеться чекати на пні”. Всі порогі оббив агроном колгоспу ім. Леніна, але нічого не вийшло. Немає де збути 500 тонн винограду, —бувши 22 км. від Бердянська з його 65.000 населення. Таке саме становище з виноградом у господарствах „багатьох інших виробничих управлінь області”. —„Нікуди дівати” й овочі. Колгосп „Дружба” має 900 тонн яблук, з того тільки 150 тонн зміг відправити до Москви і Свердловська (Рад. Україна 26.9.63).

В Цілинному Краю мільйони гектарів зернових стоять ще на пні. А зі зібраного багато пропадає на дорогах. В деяких радгоспах на току гори пшениці, яка горить. В багатьох випадках збіжжя збирають так недбало, що 35-40 % врожаю залишається на полях, бо комбайнери поспішають, щоб мати якнайбільше гектарів скошеного. Механізатори з цих самих причин допускають „величезні втрати” при молоченні. В одному радгоспі Північного Казахстану таким чином пропало понад 1.000 тонн хліба. (Казах. правда 28. 9. 63).

Україна—головний продуцент кукурудзи. Київський уряд робив надзвичайні заходи, щоб „другі жнива” вдалились. І це сталося, але тільки в частині областей. В більшості областей УРСР відстають. „На сотнях тисяч гектарів кукурудза стоїть на пні (в одній Кіровоградщині 200 тисяч га.). Найгірше проходять „другі жнива” в західних областях УРСР (Правда України 5. 10. 63).

До Харкова доставляють овочі з більшими переборами. Перед крамницями великі черги. Тимчасом у підміському радгоспі „Коммунар” 250 тонн яблук чекають на вивіз до Харкова, але заготівельні організації не беруть. Приблизно сто тонн яблук пішло на силос разом з кукурудзою. Десятки тонн вибраних овочів гниють на купах (Известия 6. 10. 63).

Всюди відстають зі збиранням картоплі. В Естонії зібрали тільки 55 % (Труд 9.10.63), в Білорусі (картопляна база Радянського Союзу) — 62 % (Сель. жизнь 10.10.63). Взагалі п'ята частина картопель ще в землі. Після збирання врожаю багато залишається на полі, бувають колгоспи, де на гектарі викопують п'ять тонн, а залишається в землі три тонни.

В багатьох районах СРСР темпи збору цукрових буряків „викликають тривогу”. До 10 жовтня зібрано тільки половину плантацій. А з викопаного лежать на полях не звезеними понад 40 млн. сотнарів. В багатьох областях, наприклад, у Хмельницькій, Одеській, Кіровоградській, Воронізькій пропадає на полі 20 % урожаю. (Известия 15. 10. 63).

Ще більшу тривогу викликає становище в Сибірі, де швидко приходить зима; а там дуже незадовільно збирають буряки (Сель. жизнь 12. 10. 63).

Дуже багато зерна пропадає наслідком того, що пізно молотять скошене збіжжя в ряді областей РСФСР. В Куйбишевській та Ростовській областях багато зерна губиться на дорогах. В Кіровоградській області (УРСР) в колосках, залишених на полі, пропадає шість пудів зерна на один гектар (Известия 15.8.63).

У Донецькій області цього року невисокий урожай, а проте маса зерна пропадає. На 1 вересня на прийомних пунктах було 44.665 тонн зіпсутого зерна (Комсом. знамя 14.9.63).

В одному радгоспі Київської області заорали багато гектарів картоплі, помідорів та іншої городини. „План перевиконали” — і головний агроном казав „звільнити землю”. В радгоспному саді в глибоку яму висипали два вантажні авта яблук, бо їх не прийняли в магазинах. А в крамницях поруч—німа ні овочів, ні городини (Правда України 28. 9. 63).

У колгоспах Солонянського управління (Дніпропетровська область) зі скошеного збіжжя тільки десята частина вимолочена; через те пропала маса зерна. В багатьох колгоспах пропадає багато зерна під час кошення. В артілі „Перемога” залишається на землі два сотнари на гектарі (Сель. жизнь 21.7.63).

Склади заготівельних пунктів в Уральській області вже заповнені зерном. Тому всю пшеницю, яку треба відправити в інші райони, зсипають на купи під голим небом на подвір'ях елеваторів. Під відкритим небом лежать п'ять мільйонів пудів зерна, а дощ падає часто (Труд 24. 8. 63)

Зерно пропадає не тільки на полях, але й під час перевозу на токи чи на заготівельні пункти. Густо засіяні шляхи Ростовськді і Волгоградської областей, Західнього Казахстану, всюди. „Багато доріг зовсім засипані зерном”. Вантажні автомашини не обладнані для вожіння збіжжя (Комс. правда 16.8.63, Сель. жизнь 13 і 15.8.63).

В деяких господарствах пропадає третина врожаю (Комсом. правда 16. 8. 63).

На токах багатьох господарств Башкірії, Куйбишевської та інших областей нагромадились гори зерна. Запізнюється чищення і вивіз до елеваторів. А зерно псується. (Правда 17. 8. 63).

Такі факти можна б наводити далі, але редактор мав би клопоти, куди це все діти. Тому досить і цього. Якби ці вістки не походили з радянської преси, можна би подумати, що хтось організує антикомуністичну пропаганду. Але під час життя кожна радянська газета стає батоном у руках стоголового гайдука-партії, яка такими вістками б'є тих, що відстають. А широким масам міського населення каже: бачиш, чому ти не маєш на зиму ні картоплі, ні городини. Маса таких інформацій є в центральній пресі і республіканській, з якої тільки частину пускають за кордон. А скільки такого матеріалу мусить бути в льокальних газетах, яких навіть в СРСР поза їхнім районом дістати не можна! Але й цього вистачає, щоб усвідомити, яким страшним злочином була колективізація, яку велетенську ціну платять за неї кожного року не тільки сільське, але й міське населення. Бо ці велетенські втрати зерна і харчових продуктів повторюються з року в рік. Ось кілька прикладів.

Безгосподарність у колгоспах Тернопільської області — масове явище. Ніяк не помогла публічна критика. „Як раніше сипали кукурдзу свиням просто в болото, так сиплять і тепер. З тією різницею, що тепер кидають ще цукровий буряк. Як стояли корови по коліна у грязюці, так і далі стоять.” Ніхто, навіть обком партії, цим не турбується (Правда України 24. 1. 63).

На Білорусі минулого року залишилось городини та овочів на півтора мільйона карбованців (Правда 10.10.63).

3 КНИЖКОВИХ НОВИН

ПОЕТ — МИСЛИТЕЛЬ

Евген Маланюк. КНИГА СПОСТЕРЕЖЕНЬ. Проза. Торонто: в-во „Гомін України“, 1962, 529 ст.

Що за рік з часу виходу цієї книжки не появилось докладних відгуків на неї, не кажучи вже про жваве обговорення й дискусію, на яку ця книжка заслуговує, то це свідчить не про слабкість книжки, а про нинішню слабкість нашого культурного процесу на чужині. Подібна мовчанка була б неможлива яких 15-16 років тому. Це ж бо після доби Винниченка і Донцова творилось нове явище, органічно зв'язане з трагічним у своєму перебігу процесом перетворення України із бездержавної культурної провінції в державу і культуру нової внутрішньо-сконсолідованої європейської нації. Як на Радянській Україні Хвильовий і Зеров, так на еміграції Маланюк (не кажучи вже про старшого Липинського) старались підхопити загублену спадкоємцями естафету Панька Куліша — естафету думки, держави і культури. („Куліш бо добре знав — пише Маланюк — вогненно-криваву граніцію поміж тим, „що становить націю в розумінні етнографічному“, а що „становить націю в розумінні політичному“, а це його власні слова з року Божого 1864!“ ст. 116).

Підзаголовок „проза“ на цій книжці невипадковий. Автор хоче сказати, що ця збірка есеїв, написаних протягом яких сорока літ, так само зобов'язуюча, як і його поезія. Це промовляє тим більше,

У Марійській АРСР минулої осені заготовлено 21 % кормів більше, як попереднього року. А всетаки від січня до червня загинуло 7.800 голів худоби і 27.400 свиней (Сов. Россия 19.7.63).

Корм для худоби в Казахстані придбано тільки на дві третини. Не забезпечено зимівників. Досі (середина грудня в Центр. Азії!) під відкритим небом перебуває 30 тисяч худоби, а овець ще більше (Казах. правда 22.12.62).

В середині зими „на тисячах гектарів“ у Кіровоградській області стоїть кукурудза на пні. На багатьох прийомних пунктах під голим небом лежать величезні кургани кукурудзи в качанах. В Кіровоградській базі бурти гріються, зерно псується (Правда 15.12.62).

Цього року ці втрати мусіли бути і будуть більші, та наслідки будуть гірші. Цьогорічні жнива характерні тим, що вони закінчилися два тижні пізніше, як звичайно, (хоч була посуха й повинно бути навпаки). Бо Хрущов своїми безглуздими реформами до краю знеохотив не тільки загал колгоспників, але й кадри сільсько-господарських спеціалістів (сдина раціональна реформа, ліквідація МТС-ів, вийшла не від Хрущова, а від українських економістів). Ті і ті втратили останню надію, що Хрущов міг би випроводити сільське господарство з кризи. Хрущов шукає виходу в мінеральних добривах, хоч „гори мінерального добрива“ пропадають на залізничних стаціях, бо колгоспи не хочуть їх брати. Тут ми доходимо до питання про причини харчової катастрофи, але це треба залишити на пізніше.

Михайло Добрянський

що книжка являє собою своєрідний афронт проти журналістичної розбещеності. Вона скупа на слова, нерозвезена, в'язана певним стилем, і при тому думуюча. Тут поет виходить як мислитель. Елементи мислення є і в його поезії, але тут мислення в центрі.

Яку формацію, яке покоління представляє Маланюк у цій книзі? Якого покоління революції і відновлення державності, то не 1917 (пора оп'яніння), а 1919 (пора отверзения), ну і 20-40-ві роки, коли він на еміграції переживав Розстріляне Відродження (з цього переживання і починається книжка — есеєм „Буряне поліття, 1917-27"). Великий плюс цієї книжки, що автор-емігрант видно всі сорок років не втрачав постійного духового чи інтелектуального контакту з процесами в поневоленій Вітчизні. Він із тих, що пробивають залізну завісу.

Думка Маланюка найбільше займається філософією історії, головне — української історії. Коли він говорить і про Шевченка чи Панька Куліша, то тому, що в них видно яскраво-вогненні сторінки української історії.

В уяві Маланюка історичний процес двигаютъ сили біблійно-гігантського розміру, від чого процес набирає характеру трагічності і дуже часто просто характеру кари, сказати б, Боскої карі. В Маланюка багато магії — своєрідних заклинань і профетизму.

У мисленні Маланюка високі практичні вартості (етика, політика), бачені ідеалістично, мають дуже високе місце чи високий п'єдестал — він яскравий проповідник. Одначе, коли йдеться про можливості реалізації конкретними людьми, а зокрема українськими людьми, то нитки глибокого скепсису проникають усе Маланюкове мислення. Також не видно з книжки, щоб він сам коли засукував рукава коло реалізації. Коло нього не видно його духових снів і дочок, зокрема серед живих. Він не раз перецінював слабших і недоцінював сильніших поетів. Але може це поясняється тим, що він сам поет.

Як і Хвильовий, Маланюк бере дещо від Шпенглера, дещо від Куліша (Куліш і Донцов не раз змагаються в його душі). Але Маланюк це мислитель, який ходить мов по даху, обережно, має нюх, остерігається йти в деталі, уникає удару. Він занадто зцентрований на собі. „Книга спостережень” — це до певної міри якась власна біографія, літопис того, що йому думалось з того чи іншого приводу. Ці есеї скидаються часом на дуже особисту історію. Маланюк ніколи не вибирається в більшу тему, яка вимагала б років праці і приносила б можливі монографії, от хоча б про П. Куліша. Його думки смуються з приводу чогось — подія, лектура, чиясь заувага — і тоді виходять невеликі розміром, замкнені в собі, не раз досконалі формою есеї, тематично дуже різноманітні, але яскраво зв'язані в одно індивідуальністю автора.

Значна частина тем Маланюкових есеїв належить до так званих тем болочих. І їх він так відчуває. Напр., тема Шевченка на тлі незвичайно покрученого українського історичного процесу. Сюди ж належить болоча тема Гоголя. А там далі цілий цикл, що він його називає *Rossica*. Можна сперечатись з Маланюком — як то він бачить різні речі в російській духовості, характері і літературі (Достоевський, Станіславський), або в російсько-українських взаєминах. Його винаходить в роді „Толстосвського” скидаються радше на ігнорування ніж на вияснення проблеми — річ дуже небезпечна, коли масмо такого грізного противника.

Але треба оказати, що Маланюк бачив у тих темах і справах щось, що має для нас першорядну, фатальну вагу. І це тим більше важливо в той час, коли українське громадянство немов спочило на лаврах, нібито й справді всі справи полагодили і ми є цілком інші та ліпші.

Вдумливий читач знайде в Маланюка чимало спонук думати. А щоб думати над тими речами далі — треба багато умів і багато страшних зусиль: думати серед української пустині.

Ю. Л.

АНТОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ

англійською мовою*)

При кінці минулого року появилася важлива для нас збірка перекладів української поезії англійською мовою: Українські поети, 1189-1962, вибрані і перекладені англійським віршем К. Г. Андрусюшиним, професором Саскачеванського університету і Ватсоном Кіркконелем, президентом університету Акадія (в провінції Нова Шкотія в Канаді). Видало цю 500 сторінкову книжку В-во Торонтського університету, заходами і коштами Комітету Українців Канади. Цей солідний і бездоганно виданий том приносить вибір поезії 100 авторів, з додатком шости безавторних творів — „Слова о Полку Ігореві" і п'яти козацьких дум. З індивідуальних авторів у збірці представлені такі (подаємо за індексом поетів при кінці книги, за лат. абеткою):

Афанасєв-Чужбинський, Александрів, Антіох Марко, Антонич, Бабій, Барка, Бажаєв, Бобинський, Боровиковський, Буркгардт, Чернецький, Черкасенко, Чернявський, Чирський, Чубинський, Чумак, Чупринка, Дараган, Драй-Хмара, Івах, Фальківський, Федькович, Филипович, Філянський, Фомин, Франко, Гарасевич, Глібів, Головацький, Гордійський, Грабовський, Гребінка, Грінченко, Гулак-Артемовський, Качуровський, Карманський, Кобилянський, Коляда, Кониський, Косач, Костомарів, Котляревський, Козловський, Кравченко Уляна, Кравців, Кримський, Кулш, Лепкий, Лятуринська, Ліпа, Маковей, Маланюк, Малишко, Мандрика, Манджура, Матіїв-Мельник, Метлинський, Мосендз, Олесь, Ольжич, Орест, Осьмачка, Пачовський, Первотмайський, Петренко, Поліщук, Плужник, Рильський, Рудавський, Самійленко, Савченко, Семчук, Семенко, Шашкевич, Щоголів, Щурат, Шевченко, Шкурупій, Оковорода, Слаутич, Слісаренко, Сосюра, Старицька-Черняхівська, Старицький, Стефанович, Стещенко, Свідзінський, Теліга, Терещенко, Тичина, Леся Українка, Устиянович, К. Устиянович М., Влизько, Воробкевич, Вороний, Яновський, Йогансен, Забіла В., Загул, Зероа.

Крім цього, побіч уже згаданого перекладу „Слова о полку", є в цій антології ще „Дума невольників", „Маруся Богуславка" та історичні пісні про Байду, Морозенка і Бондарівну.

Список цих авторів справді imponantний. Представлені вони в ан-

The Ukrainian Poets, 1189-1962. Selected and Translated into English Verse by C. H. Andrusyshen, M. A. Ph. D. Professor in the University of Saskatchewan, and Watson Kirkconnell, Ph. D., D. Litt., L. H. D., D. P. E. C., LL. D., D. ESL. President of Acadia University, Published for the Ukrainian Canadian Committee by University Toronto Press, 1963.

тології різно, з погляду на їх ролі в українській поезії. Деякі автори заступлені одним-двома творами, тоді, як Шевченко, Франко і Рильський мають їх по два десятки. Безперечно, деякого з вичислених авторів можна було пропустити і замінити іншими, новішими і більш актуальними, але це вже справа смаку і літературного критерія обох авторів антології. Отак, доводилося нам чути зауваження, що в антології немає наймолодших поетів з Нью-Йоркської групи, як теж немає молодих поетів групи Київської. Це правда, але одночасно треба взяти до уваги і той факт, що антологія готувалася роками і базувалася на матеріалі вже безсумнівно признаних авторів, залишаючи покищо на боці твори, щодо яких критика не виробила собі ще одноставного погляду.

Щодо самих перекладів, то, залишаючи детальну і більш компетентну критику знавцям англійської поезії, скажемо загальною, що цілість робить незвичайно приємне враження передусім близькістю перекладів до первоздорів з погляду ритмічного. Дуже добре віддано ритміку „Слова о полку“, і тут варто порівняти даний переклад хочби з подібними англійськими перекладами Ш. Крооса або Н. Набокова. „Енеїда“ Котляревського, „Гамалія“ Шевченка, „Мойсей“ Франка, сонети Зерова чи модерністичні поеми Семенка й Поліщука — з перших таки рядків перекладу дають змогу пізнати їх авторів. Зрештою, в антології знайдеться певно чимало матеріалу й такого, якого англійська інтерпретація буде оспорювана. Проте треба мати на увазі, що це перша того роду справді піонерська праця такого розміру, і виконана першорядними фахівцями. Ніде бо правди діти, дотеперішні спроби дати американському читачеві книги української поезії в перекладах були здебільшого примітивні. Ця ж антологія — книжка, яку безпечно можна показати в чужих літературних колах.

Кілька слів про її авторів. Проф. Кость Андрусипшич відомий своїм монументальним словником українсько-англійської мови. Проф. Кірк-коннел має за собою вже тисячі сторінок перекладів, нещодавно поляки видали його переклад „Пана Тадеуша“. Оба автори від років працюють над повним виданням Шевченка англійською мовою, ця книга вже друкується в тому самому видавництві і появиться в ювілейному Шевченківському році. Комітет Українців Канади уможливив і це видання, і за це будуть йому вдячні всі українці, де б вони не перебували. Можна тільки дивуватися, що наша багата еміграція щойно так пізно здобулася на це потрібне і невідкличне діло, яке є її культурною легітимацією.

Ю. С.

ЩЕ ОДНА КНИЖКА МАТЕРІАЛІВ З АРХІВУ АРКАДІЯ ЛЮБЧЕНКА

Легкосиня далі. Валітанський збірник. Упорядкування, редакція і примітка Юрія Луцького. Нью-Йорк: в-во „Пролог“, 1963, 151 ст.

Ця книжка в елегантному оформленні Якова Гніздовського має двадцять фотоілюстрацій, серед яких рідкісні фотопортрети валітанів. Листи, вірші, уривки з невідомих або маловідомих писань. Віс тут свіжістю творчої молодості, і запахами (різними) доби.

Найдікавіші з матеріалів — це першодрук нотаток Аркадія Любченка в його записній книжці для підготовлюваних ним, але не написаних спогадів про Хвильового; далі „Зустріч на перехресній станції. Розмова трьох“ — передрук із семенківського видання 1927 року,

в якому міститься своєрідна декларація Миколи Бажана про стиль барокко. Радше гумористичний, але тим не менший інтерес являють „Записки-запитання“, що їх подавали із залі слухачі літературних вечорів під час групової подорожі Хвильового, Куліша, Вишні, Яновського і Любченка до Артемівська та Дніпропетровська; крім того, сатиричний „Інтернаціонал гартіванський“ пера Володимира Сосюра, тощо.

В „Розмові трьох“ є такий пасус, про барокко і нову добу, що, очевидно належить Бажанові:

„Я люблю браму Заборовського й Дніпрельстан. Я люблю органічну, міцну й нефальшовану культуру. Таку культуру Україна знала лише одну: культуру феодалізму, культуру Мазепи (...) Запаморочені проклятим просвітянством ХІХ віку (...), ми забули про раніші віки культури й діла.

— Нарбут? — раптово запитав другий (...).

— Так, Нарбут, що був пасейстичнішим, а міг бути найреволюційнішим графіком України. Йому завадила смерть. Він знав джерело. Брама Заборовського, колишній розпис Лаври, Тарасевич і Зубрицький, ікона Самойловича, чернігівські гуті — невичерпне і творче джерело. Той складний комплекс з географічних, економічних і соціально-історичних передумов, що зветься — Україна, — сам нап'ється ще раз і всьому людству дасть з того джерела, профільтрувавши й очистивши воду.“ (ст. 81).

Минуло понад десять літ, як Юрій Луцький, беручись до докторської дисертації, вперше доступився до архіву Аркадія Любченка. За цей час появилось що-найменше п'ять публікацій Луцького, базованих на матеріалах архіву Любченка:

1. *Literary Politics in the Soviet Ukraine 1917-1934*. New York: Columbia University Press, 1956, 323 pg.

2. Голубі диліжанси. Листування ваплітян. Нью-Йорк: „Слово“, 47 ст.

3. Джерела до історії Вапліте. (Протоколи Вапліте). Мюнхен, 1956, 22 ст.

4. „A Liricist's Record of Revolution. A Note on an Unpublished Collection of Verses by Volodymyr Sosyura.“ *Canadian Slavonic Papers*, III, pg. 103.

5. Легкосиня даль. Ваплітянський збірник. Нью-Йорк: „Пролог“, 1963, 151 ст.

Можна припускати, що ваплітянським збірником „Легкосиня даль“ Луцький в основному закінчив дослідження і публікацію матеріалів архіву Любченка. І за це йому — признання і подяка. В зв'язку з цим загальне враження таке, що нічого специфічно нелегального в архіві Любченка (який є і архівом Вапліте) супроти режиму 20-х

* Подібного роду висловлювань про дійову спадщину стилю барокко в роки 1917-1933 було чимало. Були навіть „бароккові гуртки“. Висуваючи в антології „Розстріляне Відродження“ тезу про необарокко, як усвідомлене і неусвідомлене стильове скерування найбільшої групи найвидатніших літературних талантів 20-х років, я ніколи не сподівався, що ця моя теза знайде таких завзятих противників, які пішли аж так далеко, що — перекручуючи мої погляди — кількакратно приписували мені, щоби я зараховую до необарокко всю сучасну літературу. Нагадаю про цей випадок не для полеміки, а для підкреслення просвітньої ваги передруків у документальних публікаціях типу ваплітянського збірника.

років нема. Що тепер це виглядає нелегальним, то тільки тому, що сама доба 20-х років УРСР фактично й досі є забороненою і нелегальною, хоч словесно її ніби потроху реабілітують.

Архів, що його зібрав, в атмосфері геноциду зберіг і крізь пекло фронтів України провів десь аж під Францію Аркадій Любченко — це в основному архів Вапліте, блискучим секретарем якої був Любченко. Героїчний подвиг Любченка, який за архів Вапліте мів заплатити головою і в НКВД і в Гестапо, який зрештою сам передчасно загинув, але не дав загинути архівові — явище абсолютно рідкісне в нашій історії, а особливо в історії 20-го сторіччя. За такі подвиги належить вдячність нащадків і тих, що архівом користаються. Шкода, що ваплітянський збірник „Легкосіяна даль” не кінчається шкідом біографії Любченка та історії утворення й збереження його архіву.

Юрій Лавріненко

„ПАНОРАМА НАЙНОВІШОЇ ЛІТЕРАТУРИ В УРСР”

Упорядкування, вступна стаття і біографічні довідки Івана Кошелівця. В-во Пролог, 1963, ст. 367.

Масмо нову антологію сучасної літератури на Україні. „Панорама” значно більша, як „Поети чумацького шляху”. Б. Кравців обмежив свою антологію тільки до поезії молодих (5 авторів), у „Панорамі” І. Кошелівця поезія, проза та літературна критика, разом 19 авторів.

Треба вітати книгу І. Кошелівця не тільки тому, що антології Б. Кравців а вже дістати не можна. Цінною і корисною є кожна публікація, яка без пропагандивної прихистації знайомить нас із сучасною дійсністю на Україні. Зокрема варто знайомитись із літературними проблемами. Проти передруків українських радянських авторів закордоном з обуренням протестувала комуністична критика. І. Кошелівець каже слушно: „У Москві хочуть, щоб закордоном складалося враження, що існує просто „общесоюзна” література, рівнозначна з поняттям літератури російської”. Характерно, що літературні комісари КІРС не протестують, коли на Заході перевидають і перекладають радянських авторів російських.

Про молодих І. Кошелівець пише: „Гноблена десятиліття за десятиліттям, українська поезія наче вибухнула з силою стисненої пари і дала один за одним яскраві таланти... дозрілі майже з першої проби пера”. Історична заслуга молодішої генерації поетів і письменників у тому, що вона „з небувалою досі переконливістю засвідчила незнищимість і немирущість нашої літератури”.

У широкому впроводі упорядник розглядає творчість представлених у „Панорамі” авторів зі становища літературно-мистецького, омиваючи всіляку політику. Треба наголосити, що це єдино правильний підхід.

І. Кошелівець вже віддав до друкарні нову працю: огляд сучасної радянської літератури в цілому. Там він розглядає український літературний процес під комунізмом з поглядом чергування генерацій і показує, що — не зважаючи на терор — української літератури не знищено. „Панорама” править за вступ до цієї праці.

Треба відзначити обкладинку Я. Гніздовського і бездоганний вигляд книги взагалі.

М. Д.

Олекса Влизько. Вибрані поезії. Київ: Радянський письменник, 1943, 242 стор.

Гарно виданий томик тиражем 6.000, з портретом і вступною статтею Л. Новиченка „Поет недоспіваючої пісні”. Павло Усенко в короткій передмові згадує загадково „трагічну смерть” Влизька, але не наважується сказати про вирок смерті і розстріл.

Яр Славутич. Трофеї. 1938-1963. Edmonton: в-во „Славути”, 1963, 320 ст.

Гарно видана підсумкова книга складається з розділів (які є також назвами попередніх книжок): Співає колос, Гомін віків, Правдоносці, Спрага, Оаза, Массат. Вкінці автор дає автобіографію — „Початок життєпису”.

Лу Сінь

Достомовна історія А-к'ю переклад з китайської мови і вступна стаття Лідії Голубничої. Видання „На Горі”, серія „Для всіх”. — Мюнхен, 1963, ст. 64.

В додатку: список українських перекладів з китайської літератури в УРСР (32 назви) та в Західному світі (6 назв, окрім цього дві назви безпосередніх перекладів з китайської мови зроблених авторкою перекладу цієї книжки, і вкінці замітка про її статті на китайські теми). Праці Лідії Голубничої, особливо остання, заслуговують на окреме відзначення і до них сподіваємось повернутись в одному з чергових чисел журналу.

Мистецьке й технічне оформлення цієї, як і інших книжок цього заслуженого видавництва — на високому рівні.

Марія Струтинська (В. Марська). Помилка доктора Варецького. Оповідання. Буенос-Айрес:

в-во Юліяна Середяка, 1963, 146 ст.

Тематично ці оповідання охоплюють тривожний час останньої війни і еміграції. Авторка володіє скарбом письменницького тепла й інтимного відношення до теми, економністю оповіді — і це вирішає успіх цієї книжки у читача.

Василь Барка. Жовтий князь. Іповість. Мюнхен-Нью-Йорк: бібліотека „Сучасности”, 1962, 211 ст. Написана методом мікроскопічного вгляду в душу і явище, з відповідним цьому методів стилем, ця повість належить до видатніших книг на тему про голод в Україні початку 30-х років.

Василь Гайдарівський. Заячий Настух. Іповість. Нью-Йорк: „Слово”, 1962, 164 стор.

Василь Гайдарівський. А світ такий гарний. Оповідання. Буенос-Айрес: в-во Юліяна Середяка, 1962, 238 + VIII стор.

Цими двома книжками Гайдарівський якось відразу зайняв місце у найпершому ряді наших белетристів традиційно-реалістичної школи. Він вигідно виділяється спонтанністю, оживістю, пластичністю оповіді, перемагаючи тим ліміти традиційного реалізму.

Олена Василенка. Море життя-ськес. — Передмова Богдана Кравцева. В-во „Життя”. Нью-Йорк, 1962, 71 ст.

Це ніби лібретто до сценарію, в якому стисло аж до сухости переповідаються головні цаблі пригод одного молодого мистецького подружжя в Харкові — від кінця 20-х років, крізь терор 30-х і війну 40-х років. Тільки закінчення спалахує повною барвою бездонної людської драми.

Наукові Записки, ч. 6. Видання Українського Вільного Університету (Факультет права і суспільно-економічних наук).—Мюнхен, 1963. — Редагує Колегія. Гол. редактор: доц. д-р А. Білинський. Мовний редактор: проф. П. Зайцев. Ст. 160.

В Збірнику статті Ю. Старосільського, В. Орелецького, Т. Сошеного, В. Дідовича, Р. Вінера (нім. мовою), А. Білинського, Ю. Студинського. — Загальна декларація прав людини, прийнята Ген. Асамблеєю ООН з введенням А. Білинського, і конвенція про боротьбу з дискримінацією в ділянці освіти. — Рецензії, хроніка, посмертна згадка про О. Юрченка.

Сергій Кіндзерявий-Пастухів

Дерево життя

Монографія про хрест

В-во Сіач, ЗДА, 1963. — Ст. 32 великого формату.

„Від найдавніших часів, що про них ми сьогодні маємо будьякі відомості, знак хреста у різних формах — знаний і почитаний між усіма народами світу” (ст. 5). — Видання багато ілюстроване автором: численними мистецькими заставками і десятками різновидностей хреста.

Срібна Сурма. Статті й матеріали до діяння Української Військової Організації (УВО). Збірник 2-ий: Початок УВО в Галичині. — зібрав, упорядкував і зредагував Зиновій Книш. — Торонто, 1963. Ст. 168.

Зміст: Від редакції. Статті З. Книша (дві), О. Навроцького (дві), Ф. Ш. — Додатки: Балканізація Галичини, передрук з „Українського Прапора”, ч. 35, Відень, 16/6, 1920. — Показчик імен. Джерела.

Для історії революційного підпілля в Галичині 20-х років цінні матеріали. Сподіваємось, що ре-

дактор Збірників переможе труднощі і доведе свій задум до кінця.

Український Історик. ч. 1. Рік 1. 1963. Ст. 24. (великого журнального формату). — Редагує: д-р Л. Винар. — Видає: Історична Комісія Зарєво.

„Від редакції”: — Будемо старатися всебічно насвітлювати історичну проблематику, наукову діяльність українських і чужинецьких інституцій, інформувати про працю поодиноких дослідників, подавати огляди нових видань і взагалі провадити поточну історичну бібліографію.

Журнал відкривається статтею добре відомого сеньора української історіографії, проф. Олександра Оглоблина, про „Завдання української історіографії на еміграції.”

Василь Волицький: На Львів і Київ. Восніні спогади 1918-1920.

— Обкладинка мистця М. Бідняка. Накладом в-ва „Гомін України”, Торонто, 1963. Ст. 240.

Із „Замість вступного слова”: „.....Досі мабуть не було спогаду рядового вояка, що був учасником боїв на головних фронтах боротьби і все, що пережив, спостеріг, запам'ятав, видав книжкою. Таким вояком і автором спогадів є автор цієї книжки-спогаду.” (І. Вараниця).

Байки в українській літературі XVII-XVIII ст. Пам'ятки давньої української літератури. Київ: в-во Академії Наук УРСР, 1963, 200 ст.

Крім великої вступної розвідки В. І. Крекотня книжка містить тексти байок різних авторів, починаючи від риториків 16 ст. і кінчаючи Сковородою. Книжка свідчить про збудження в Києві інтересу до барокової доби нашої літератури.

"ПОЛІЦЕНТРИЗМ"

В оглядах світових подій ми звертали увагу на те, що для 50-х років нашого століття характеристичним був двоподіл світу: на совєтсько-комуністичний з Москвою, і на т. зв. Вільний світ західної культури з Вашингтоном — як столицями. Також вказували ми, що 60-ті роки внесли в той образ основну зміну. Поруч дотеперішніх двох над-потуг, ЗДА і ССРСР, по рівноправність у світовому політичному концерті і співіршальний голос у ньому почали посягати у Вільному світі окріпла Європа, в якій Франція, упорядкована де-Голем, має ам-

біції стати провідником, а в комуністичному світі подібні посягання відчувуються з боку велета — Китаю.

Знайшовшись віч-на-віч із внутрішніми суперниками, оба дотеперішні верхи — Вашингтон і Москва — стараються всіма способами затримати при собі своїх союзників чи сателітів, щоб їх не заманили на свою сторону нові претенденти. Це дає вигіднішу позицію тим слабшим „кліснтам" і час-до-часу озивається і їхній голос у світовому хорі.

Цей новий стан уже й охрещені прийнятою назвою поліцент-

Українські пародії. Упорядкування, вступна стаття, примітки та коментарі Г. А. Нудьги. Київ: в-во Академії Наук УРСР, 1963, 416 стор.

Книжка складається з розділів: Народні пародії, Твори XVI-XVII ст., твори XVIII ст., Пародії українських письменників XIX — початку XX ст. Пародії радянських письменників. Книжка вартісна, хоч звичайно упорядникові не дозволили виключити сюди найвидатішого нашого пародиста і літературного містифікатора Едварда Стріху, Горотака та ще деяких, як от Лука Грабуздов.

Ю. Бабко. Солдат партії. (Про М. О. Скрипника). Київ, Державне в-во політичної літератури УРСР, 1962, 108 ст., тираж 9.000.

Ця книжка являє собою наче якусь спробу другої чистки і знищення Скрипника, бо в ній замовчано всю боротьбу Скрипника проти реставрації єдиної-неділимої і за суверенність радянських республік. Лідера антицентралістичного бльоку нац-республік перетворено на слух-

няного і дисциплінованого „солдата партії". Щоб при цьому звести кінці трагедії Скрипника, все нещастя приписано Сталінові, який учора був деміургом всього добра, а сьогодні — всього зла.

Василь Гришко: Москва сльозам не вірить. — Трагедія України 1933 р. з перспективи 30-річчя (1933-1963). — Вид. „Добрусу в США". — Нью-Йорк, 1963. Ст. 68.

З передмови: „...Трагічна ситуація... зобов'язує нас, українську політичну еміграцію скористатись з 30-ої річниці голоду для вшанування пам'яті померлих з голоду і для вияснення страшної правди про голод."

Vasyl Kosarenko-Kosarevych: Russo-mythischer Glaube oder russo-mythenloses Wissen. — Нью-Йорк — Мюнхен, 1963. Ст. 48.

В українському перекладі заголовков звучав би: Віра в російський міт або знання Росії без міту... Памфлет нім. мовою з'ясовує відомі українському суспільству погляди автора на зазначену в заголовку тему.

ризму, який заняв місце двох центрів 50-х років. Той став ще дужче пливкий і ще треба чекати, поки його нові риси устійняться і дадуть виразніший образ.

Непевність поглиблюється тим, що на керівних місцях великих держав сталися зміни. Місце вбитого президента Кеннеді зайняв його заступник, Джансон, відома й досвідчена індивідуальність. Оскільки його зв'язує і спадщина, і ще більше 1964 рік, рік президентських виборів, який змушує звернути увагу на внутрішню розгрізу з суперницею: республіканською партією. Каже японський політик Tanaka Watanake: Совети завжди мають на оці свої найближчі цілі. Державні мужи Заходу — свої найближчі вибори...

В подібному положенні знайшлися Англія й Німеччина. Мекмілен уступив місце Доглесові Гюмові. Консерватисти, що під проводом Мекмілена побили рекорд довготривалості влади однієї й тої самої партії, ослаблені в громадській opinio, а вибори також за порогом, у 1964 році. — В Німеччині пост довголітнього канцлера Конрада Аденауера зайняв Людвиг Ергард. І він також мусить оглядатись на 1965 рік, рік виборів. Це відбивається між іншим на його сільсько-господарській політиці і кидає перші густі тіні на медові місяці німецько-французького подружжя. Сільсько-господарські продукти в Німеччині протеговані державою і мають високі ціни. Франція домагається зрівняння цін унутрі Спільного Європейського Ринку, що вигідне для французьких фермерів. Та це викликало б невдоволення фермерів німецьких, які творять бізуз партії канцлера Ергарда... Ті розходження грозили розвалом навіть такого успішного твору як Спільний Ринок, який мав стати економічною підбудовою нової, конфедерованої Європи.

Злагіднена сьогодні, але не поладжена гострота конфлікту має не тільки господарські, але й політичні причини. Наслідником влади канцлера Аденауера став Ергард. Коли перший був передовсім політиком, то Ергард — це передовсім господарник, творець того, що називають „німецьким чудом“, відбудови ісплявоєнної руїни в одну з найсильніших господарських потуг світу. Тож ясно, що для нового канцлера економічні проблеми висувуються на перше місце, і — як у випадку цін на хліборобські продукти — робляться підбудовою нової політичної постави. Окріпла Німеччина починає займати супроти Франції ту саму позицію, яку Франція де-Голя зайняла супроти Америки. Де-Голь часто заявляє: „Я не відкидаю співпрацю з Америкою, тільки відкидаю підпорядкування Америки.“ Подібно й Німеччина в відношенні до амбіцій де-Голя стати гегемоном будучої, об'єднаної Європи. Аденауер в ім'я далекосяглої політичної візії замирення тисячелітньої ворожнечі двох головних сил Західної Європи, які війнами підорвали становище старого континенту в світі, спокійно толерував нинішні амбіції Парижа. Аденауер мав глибокий віддих. Він, свідомий вже тепершньої сили Німеччини, і так само свідомий, що поділ Німеччини не вдасться втримати на завжди, був вільний від почуття меншечинності. В ім'я далекої візії мирився з тимчасовістю переваги Франції. Тієї терпеливості, зродженої з відчуття сили, правдоподібно не матимуть нові керівники німецької політики.

Тимбільше що зовнішні сили підтримують і підтримуватимуть ту нетерпеливість. Тими силами є знову англо-сакси: — ЗДА й Англія, які кривим оком дивляться на французько-німецьке зближення, поскільки воно означає поста-

ння нової, другої в Вільному світі, співрішальної потуги. Загострення взаємин між Францією де-Голя й Німеччиною Ергарда — коментус американська преса з петасною радістю. А візиту канцлера в Тексасі, при кінці грудня, організовано із любов'ю багатого батька, що вітає поворот блудного сина... Це рефрен давньої політики рівноваги сил в Європі, себто політики, яка не допускала до переваги однієї з-поміж них, і тим самим дозволяла Англії, а тепер дозволяла б ЗДА з Англією бути супер-арбітром у всіх європейських справах.

На політичній арені Вільного світу відбувається драматична розгра між давніми ідеями і методами, — і новими. Фронти змішані, бо боєві лінії проходять не границями окремих держав і народів, навіть не між окремими провідними особистостями, але переходять через душі і мислі одного й того самого народу, навіть однієї й тої самої особи. У поставі де-Голя, в його розумному і свосчасному перетворенні імперії в вільну спілку самостійних народів, в його енергійних заходах підрізати в корні, але легальними способами — традиційну, французьку, партійно-парламентарну анархію — у всьому тому проявляється дух нової доби. Але на всі ті в будучину оскеровані почини все ж таки падає тінь Рішельє й Наполеона з їхніми посяганнями по гегемонію в замкнутій для англо-саксів Європі. І так само пам'ять тих часів і тієї політики жива в Німеччині... Подібно і в англосакському таборі: там пам'ятають, як європейські міжусобиці доводили до двох світових війн, і так само усвідомляють собі, що в обличчі совєтсько-московської потуги замирена й об'єднана Європа — це передумова успішного спротиву загрозі зо Сходу. Одначе і в Англії, і в ЗДА —

особливо виразно за президента Кеннеді — час-до-часу вистрелювала вгору давня ідея, вже не англійського, але спільного, англо-американського миру бодай у межах Вільного світу. Ті давні речі відсвіжнені після 2-ої світової війни європейським безсиллям і тим, що це ж Америка допомогла Європі стати на ноги.

**

В таборі Вільного світу стан пливкий. Навіть такий, здавалося, вже утверджений „суходіл", як Спільний Ринок, і той знайшовся в непевності. В напротивному, комуністичному світі, із темряви здогадів, припущень, починають виступати щораз виразніші риси нового укладу сил.

Німецький місячник "Der Monat" в своєму 180 числі за вересень 1963 помістив довшу статтю професора Берлінського університету, Ріхарда Левенталю, під заголовком, що відповідав би і нашим роздумам про світову ситуацію: „Зміна сцени світової політики". Для нас тут спеціально цікава оцінка пересунень унутрі комуністичного світу. Колись було в ньому одне сонце — Москва, і довкола нього кружляли інші державні плянети. Як у поета: в молочному оркестрі підлегле все одній руці... Сьогодні той світ виглядає інакше: Пекін став другим сонцем-суперником до першенства в констеляції червоних зір.

Проф. Левенталь вважає це подією більшого значення ніж відлига, чи радше передишка в холодній війні СССР проти Заходу. Бо таких передишок було вже більше і вони завжди настають тоді, коли Москва не має виглядів на поважніший пролом у територію Заходу, і коли сама потребує часу для внутрішньої перебудови і консолідації. Такий час настав тепер: харчова криза унутрі, далі

повчення з Кубинської спроби пролому, яка — хоч і не зовсім утрата для ССРСР — все ж показала, що даліший натиск міг би довести до атомової війни й руїни, — все те мотиви, які підказали конечність передишки.

Проф. Левенталь не вважає загрози з боку Китаю вже сьогодні актуальною, економічною, чи мілітарною небезпекою для ССРСР, однак дивиться на розрив із Китаєм не як на підступ, чи трюк, але як на річ не до полагодження. Бо тут різниці національних інтересів дістали вже ідеологічну надбудову і розходження, які в інших випадках вигладжуються компромісами, тут перемінялись у схизму з викликаннями відступників від правдивого віровизнання.

Незвичайно згущена і змістовна стаття викликала живу дискусію. Листопадове число того журналу (Monat) дає низку голосів до дискусії і заповідає продовження. В дискусії беруть участь промінені вчені й політики. Однак — це також досить зрозуміле — ті дискусанти, головні німці й англійці, звертають першу увагу на думки Левенталю щодо перспектив холодної війни в Європі і можливостей використати передишку, якої конче треба Москві. Але в усіх майже голосах повторяється мотив: — найбільшою політичною слабкістю й помилкою Заходу в цій ситуації був би імобілізм, себто безініціативна радість хвилиним заспокоєнням на фронтах холодної війни. А тимчасом вище описаний стан і передвиборчі настрої на Заході роблять імобілізм досить правдоподібним. Англійські консерватисти пробують навіть здобути симпатії спраглих миру мас новим залізанням до ССРСР і відгріванням ідеї вершинних конференцій західних державних муків із Хрущовим.

В дискусії багато бічних тем, які нас мусять цікавити. Авторі стверджують, що господарські й культурні зв'язки із ССРСР поки що виходять на користь Вільному світові. До цих тем матимемо нагоду повернутись після закінчення дискусії.

Тут ще варто звернути увагу на те, як розуміють учені обсерватори глибші політичні й психологічні мотиви роздору в комуністичному світі, прикриті ідеологічною схоластикою, боротьбою за марксистську правовірність. На думку проф. Левенталю, Китай зрозумів, що в економіці і мілітарній силі йому не здогнати ССРСР. Примирившись із господарсько-мілітарною перевагою Москви, Пекін хоче перейняти і запевнити за собою ідеологічну перевагу, себто стати провідним ідеологічним центром світового комунізму.

Нам особливо цікаво, що подібні думки підняв одночасно, бо також у вересневому числі німецького журналу „Echo der Zeit“ (Мюнстер) ч. 38, з 22/9 1963 — український учений - економіст, Всеволод Голубничий, в статті п. з. „Діалектика Мао в відношенні до атомової війни“. Думки тієї статті такі: Офіційні статистики Об'єднаних Націй, які кожного року публікуються в „World Economic Survey“, виявляють, що різниця між багатством і життєвим рівнем високорозвинутих країв і недорозвинутих не меншає, але збільшується. Це різниця між однією п'ятою багатих і чотирма п'ятими бідних. Воно правда, життєві умовини бідних крадають; бідні стають достатнішими. Але це не міняє стану, бо підвищення життєвого стандарту у високорозвинутих йде скорішим темпом, тож відстань далі збільшується.

Китай спробував шляхом приспішеної індустріалізації й модернізації зробити свій „великий стрибок вперед“. Це було розпач-

ливе зусилля і воно не вдалося. СССР не тільки не поміг Китаєві зрівнятися, але навіть підчас голодових років 1960-1961 вимагав вивозу харчових продуктів із Китаю, зменшив господарську допомогу, відмовився від співпраці в атомовому озброєнні. Китай зрозумів, що його „місце не поміж багатими й могутніми, але між убогими і злиденними цього світу. Правдоподібно, провідники Китаю знали також про зловіщі тенденції в світі, про які інформували видавані Об'єднаними Націями статистики. А що всі злі речі можна повернути в добро, як того вчить діалектика Мао, Китай відкрив у цьому свою шансу: залишаючись тим, чим є, перейняти ідеологічний провід над убогими мільярдами Азії, Африки, Латинської Америки. І нікому іншому, як саме умам тих народів, Мао піддав думку, що справді не сталося б нічого злого, коли б росіяни, американці й європейці винищилися б взаємно у війні."

Ясно, що вперек таких тенденцій Китаю діє СССР. З головними стовпами неутралістів. Індією в Азії і Югославією в Європі, Хрущов у злагоді, навіть підтримує Індію в оборонній боротьбі проти китайського наступу.

Ідейну схизму між Москвою і Пекіном порівнює Patrick Gordon Walker, правдоподібний міністр закордонних справ Англії, якщо б Партия Праці перемогла в виборах 1964 року. — з реформацією 16-17 століть, або ще радше з розколом між римською й візантійською церквами в 11 столітті. Річард Левенталь скоплює той ідеологічний розкол не менш цікавими аналогіями. Москва стає більшим „марксіською". Пекін — більшим „ленінівським". „Маркс вважав введення комуністичного ладу місією пролетаріату розвинутих, індустріальних країв. Ле-

ній перетворив марксіську теорію революції, пробуваючи пристосувати її до піврозвинутої, переважно хліборобської Росії; а коли після його перемоги в Росії не слідували пролетарські революції в промислових краях, він відкрив національні революції колоніальних і півколоніальних народів, як важних союзників совєтської держави і світової пролетарської революції в боротьбі проти „імперіалістичних" потуг. Сьогодні в обличчі совєтсько-китайського конфлікту, створений Леніним обруч починає звільнятися: найважливіші документи китайського комунізму визначають проти імперіалістичну боротьбу народів Азії, Африки і Латинської Америки центральним огнищем світових подій і рішальним чинником для остаточної перемоги пролетаріату старих індустріальних держав. А Совєти відповідають остерогами перед легковаженням пролетарської класової боротьби і перед націоналістичною ізоляцією протиколоніального руху від індустріальної головної потуги „соціалізму."

Остання дія цієї історичної драми: — китайський прем'єр, Чуен-лай, відвідує недавно колоніальні, нині державні народи Азії й Африки. Лондонський тижневик „Economist" так окреслює цілі цієї мандрівки. „Мистер Чу — треба припускати — приїхав до Африки, щоб створити образ комуністичного Китаю, як великої потуги з світовими зацікавленнями, і також як однієї з немаючих націй, однакової із такими ж в Азії й Африці, нації, що зазнала експлуатації з боку західних імперіалістів. В кожному випадку коли слово скеровується до Африки, Китай якнайрешучіше включає СССР до самолюбних білих націй, схильних до невоколоніальної експлуатації."

Заповідають, що після Чу, по

УТОПІЯ МАРКСА І ДІЙСНІСТЬ СССР

Ідеологічна війна між Москвою і Пекіном за комуністичну правди-рність знову оживила погасле вже зацікавлення тим, що дотепно називають „марксівською теологією". В книжках, журналах, газетах появляються реферати і короткі замітки до цієї теми. Писання комуністичних авторів грузнуть у натягнутій сколястиці, яка може нагадувати середньовічні суперечки про те, скільки ангелів вдалося б помістити на кінці голки... Автори Вільного світу більш зацікавлені відтворенням правдивих поглядів Маркса і порівнянням їх із сучасною комуністичною дійсністю, яка на ті погляди покликається.

Квартальник „Вільна Україна", орган української соціалістичної думки, в своєму 39-му Збірнику

його слідах, організується подібне паломництво Хрущова до Азії й Африки...

♦♦

Як сказано, політики й політичні дослідники вважають, що найбільшою помилкою Заходу в нинішній ситуації внутрішнього суперництва в комуністичному світі був би імобілізм. Ми назвали його найправдоподібнішою політикою Заходу в найближчі роки... Одним із доказів тієї правдоподібності можна назвати й те, що в усіх тих дискусіях і зударях навіть не згадуються поневолені народи СССР, навіть не згадується ім'я України. До активної політики Заходу супроти російсько-советського імперіялізму ще далеко.

друкує реферати І. Лучишина про нову книжку швейцарського публіциста Арнольда Кюнцлі п. з. „Das entfremdete Paradies" (Відчужений рай), де автор зупиняється над вченням Маркса і його застосування в СССР.

Цитуємо за журналом: „А. Кюнцлі каже, що Маркс сполучував дві основні філософічні ідеї: філософію старинної Греції і жидівства. Духовний нащадок стародавніх жидівських пророків, Маркс одночасно був новітнім Мойсеєм, який визвольну ідею „обітваної землі" поширив на всевітній пролетаріат і хотів спасти людство від прокляття капіталістичного гріхопадіння. Марксів комунізм, що мав йти через переходовий період революції і диктатури пролетаріату — це пророкування царства Божого на землі, царства свободи, миру, любови. Це уявлення зродилося з духа жидівства, християнства і західного гуманізму (Маркс утотожнював комунізм із гуманізмом). Хоч Маркс був переконаним атеїстом, але несвідомо жив у традиції біблій і проповідував прихід раю на землі. За традицією біблій Маркс, а за ним Ленін, ділив життя людства на три етапи: пекло-капіталізм, чистилище — революція з диктатурою пролетаріату, і прикінці: рай-комунізм."

Хоч Маркс вважав свою ідеологію суто науковою, — на думку Кюнцлі — це здебільшого утопія. А це виявляється, коли тільки доводиться Марксові сходити з верхів теоретичних роздумів у низи конкретної життєвої боротьби. Він не вміщається і в свою комуністичну партію. В листі до Енгельса знаходяться такі місця: "Тепер я вже перестав публічно брати на

себе частину сміховинних обов'язків у партії разом з усіма цими ослабами..." На це Енгельс відповідає: „Як годяться для „партії“ такі люди, як ми, що втікаємо від офіційних становищ немов від зарази? Що значить для нас, що плюємо на популярність, якась „партія“, тобто банда ослів, які нам присягають вірність, бо вважають нас за рівних собі.”

„ПРАВО НА ЛІНИВСТВО”

1883 року, в рік смерті Карла Маркса, появився в Ліль (Франція) окремим виданням памфлет-передрук із тижневика „L'Egalité” (Рівність) під заголовком „Le droit à la paresse” (Право на лінивство). Сам заголовок інтригує, та не менш інтересне й те, що автор памфлету, Поль Ляфарг, — це зять Карла Маркса.

Сам памфлет короткий, разом із додатком має 48 сторінок. Але ще й тепер, після 80 років, європейська преса пригадала його і його думки світові. Ляфарг (помер 1911 р.) був до кінця життя марксистом, а під правом на лінивство фактично розумів право на дозвілля. В цьому він, зрештою, погоджувався з думкою свого тестя. За Марксом, царство свободи починається щойно там, де немає примусу праці...

Ляфарг домагався скорочення дня праці, виступав проти обожнювання праці, осягу, і мріяв про суспільство, в якому машини виконуватимуть усі конечні функції, а людина матиме час для радості життя, для мистецтва, для всього того, що не є кончею й обов'язково позитивне. Він гостро осуджує „християнських ідеологів і капіталістичних філософів”, які „не розуміють, що машина це спаситель людства; Бог, який відкупить людину від брудних справ і від заробіткової праці, Бог, який дасть їй дозвілля і свободу” (ци-

Для Маркса революція це одноразовий акт, після якого настає рай безкласового і бездержавного суспільства вільних людей. СССР з його новою партією-класом, з його державою, яка не відмирає, але навпаки піддала контрролі все життя і всі думки людини — це заперечення мрій і ідей Маркса.

тисмо за Додатком, ст. 48) Памфлет кінчається патетичним закликком: „О, лінивство, змилосердися над нашою довготривалою нуждою! О, лінивство, мати мистецтва і шляхетних чеснот, будь бальзамом на болі людства!”

Країна марксистського віровизнання, СССР, — протилежність того, про що мріяв зять Маркса. Там встановлено не право на лінивство-дозвілля, але примус праці, а її стахановські осяги, які до краю виснажують людину, величаються як найбільші чесноти. Навіть дозволене дозвілля в СССР заповнюється організованими заняттями, які повинні бути корисними для ідеології. Навіть мистецтво, задля якого Ляфарг хотів бачити людину вільною, має „служити”, не сміє бути свobodною грою і свobodним об'явленням вільного духа.

Вільний світ у далеко більшій мірі наблизився до мрій Ляфарга. В ньому дозвілля ставить нові, тяжкі проблеми. Американський тижневик „Тайм”, на основі урядових даних, стверджує, що середнє американське домашнє господарство користується технічними засобами, яким відповідала б праця 40 рабів... 4-денний робочий тиждень стає гаслом юній, а розвиток автоматизації, себто заміни людської праці працею машини, логічно веде до цього. 4-денний тиждень — це вже не так

питання засади, принципу, як часу.

Чим заповнюватиме дозвілля новий, масовий пущеник на волю, визволений від потреб тяжкої щоденної праці? Утопійні погляди Руссо і також Маркса про те, що людина з природи добра, тільки зіпсували її: у Руссо — культура, у Маркса — капіталізм, — такий погляд сьогодні не знаходить potwierдження психологів і соціологів. І також сьогодні яс-

но, що праця дисциплінує людину, яка ще не зріла до розумного використання дозвілля. Проблема безробітної шкільної молоді під час літніх ферій у великих містах дає багато клопоту не тільки батькам, але і... поліції. Проблема дозвілля — це наслідок того, що науково-технічний поступ значно випередив духовий і моральний розвиток людини. Це думка, що її звичайно зустрічаємо в творах сучасних мислителів.

НОВА МАСКА ТОЇ САМОЇ РОСИ

Цій темі присвячене 19-те число квартальника "Problems of the Peoples of the USSR", видаваного т. зв. Паризьким Бюроком (Лігою Визволення народів СССР), за редакцією інж. С. Довгала.

Вступна стаття, Студія спадковості, доказує, що совєтський імперіалізм Москви це наслідник царського імперіалізму, і що особливо доцільне: доказує російськими матеріалами. Різниця між обома імперіалізмами та, що царський був отвертий, тоді як сучасний совєтський гіпокритичний. „Совєтські провідники... вбивають, що всі не-російські народи СССР — свободні і незалежні, і мають право виходу з федерації, якщо хочуть". Московський большевизм відновив і поширив царську імперію „в підсонні конспірації, субверсії, інфільтрації і інших підступних воєнних хитрощів, яких цілком було відвернути увагу від того, що насправді діялось." Російський імперіалізм — царський і большевицький — діє у порівняно ізольованих районах і без суперництва з боку інших держав; він підбив країни географічно тяглі. А це давало враження „природного росту" і „природної цілості". Наслідком цього сьогодні „багато людей бездумно вважає Україну, Балтійські держави, Кавказ, Центральну

Азію і т. д. „природними районами Росії" і — що ще більш абсурдне — ті люди дивляться на туземне населення тих районів як на росіян."

Це спеціальне число заслуженого журналу, що інформує світ про дійсний стан підсовєтських народів і про їх змагання до визволення, — багато ілюстроване і оздоблене уривками з „Колгоспу тварин" Орвела і також добре підібраними цитатами російських авторів.

Для ілюстрації подаємо спершу два голоси сучасного російського імперіалізму:

„Немає на всьому світі народу, який так багато зробив би для справжнього визволення людства, як наш народ." (С. Ковалев)

„Не можливо бути справді освіченою людиною без російської мови." (Д. Заславський)

Після цих два критичні голоси, між ними В. Ростова, автора книжки "The Dynamics of Soviet Society" і політичного плановика в уряді президента Кеннеді.

„Не-російський громадянин не сміє дозволити собі на буржуазний націоналізм; це привілей російських громадян. Не-росіянин повинен культивувати патріотизм совєтської держави." (В. В. Кульський)

„Від самого початку большеви-

цький режим дістав у спадщині стародавню російську проблему, як поводитися супроти різних ворожих і окремих національностей... Царська політика взагалі висловлена гаслами: „Один цар, одна релігія, одна мова“, „єдина, неділима Росія“. Всупереч бажаній цілі залишила спадщину огірчення і мала наслідком зміцнення національно-політичної свідомості і також ріст національної інтелігенції, яка, так чи інакше, стала ршальним чинником національної проблеми аж до сьогодні...

„Сталін заявив 1934 року, що „льокальний шовінізм виріс до того ступня, що став загрозою для держави“. Його політика була між іншим поворотом назад до русифікації царських часів, підкреслюючи російську мову як другу мову всіх націй. Російських урядовців, особливо в пізніх 30-х роках, вислали в не-російські території, як „більш певний елемент“ на відповідальні становища. Програма культурного уні-

формізму дістала новий розгін з появою ідеї „совєтського патріотизму“. Ця доктрина, даючи перевагу совєтській державі над регіональними нахилами не-російських народів, підкреслювала зрівняння культур і асиміляцію аспектів совєтського життя, і здавлювала духа автономної культури, який раніше підсилювала совєтська політика.

„Національна політика 30-х років в дійсності була цілковитим відкиненням попередньої політики і мала наслідком збільшення ресантименту й огірчення, зокрема серед інтелігенції.“ (В. В. Ростов).

На закінчення два фрагменти з „Колгоспу тварин“, які коментарів не потребують:

„Всі тварини рівні, але деякі тварини більше рівні ніж інші.“

„Справа навчання і організування інших природно припала свиням, які загалом були признані найінтелігентнішими поміж тваринами.“

3 листів до Редакції

ПРО УКРАЇНСЬКУ ЕМОЦІЙНІСТЬ ТА ІНШЕ

В ч. 7-8 за 1963 р. журн. „Листи до приятелів“ К. Паньківський вмістив статтю п.з. „У 15-тіліття Української Національної Ради“. Ця стаття не може не викликати деяких зауважень і застережень.

Про самий факт постанови УНРади шановний автор пише: „Широкі кола українського громадянства в усіх місцях поселення оцінили її належно і прийняли її не тільки з задоволенням, але навіть із свого роду ентузіазмом“. Бо хотіли бачити в ній „дійсну репрезентацію політичної волі українського народу“.

В УНРаді шановний автор бачить парламент, завданням якого

є „обговорення проблем, вирівнювання поглядів та вирішування напрямків української політики по думці кожночасної більшості“. Отже, на думку автора, УНРада — і школа, і політичний дискусійний клуб, і орган для практичної політичної роботи. Інакше кажучи — щось подібне до безславного померлої небіжчиці Ліги Націй, чи нинішньої говорильні, що має назву Організація Об'єднаних Націй.

У 15-тіліття існування УНРади автор констатує „зневіру й неохоту та байдужість і серед широкіх кіл громадянства і навіть серед політичних діячів“ до неї.

І з цим, на жаль, не можна не погодитись.

Причину такого невідрадного стану автор бачить у „політичному невиробленні нашого загалу" („за винятком окремих осіб із УНДО"), в „амбіції провідників політичних груп" і, здається, особливо — в „українській емоційності".

Було б помилковим в незадовільному стані обговорюваної справи не бачити названих причин. Але вони, на нашу думку, не єдині і не основні. І тому дуже шкода, що такий солідний і обізнаний автор обмежився наголосом на емоційності. Тому й доводиться говорити про це (бодай коротко, бо довгі дискусії на цю тему провадилися впродовж десятиліть).

У Н Раді судилося, принаймні тимчасово, працювати поза межами рідної землі і далеко від рідного народу, що тягне ярмо вибуялого московсько - советського імперіялізму й колоніялізму. Звідціль і повинні виникати її завдання і методи роботи, що, очевидно ж, не можуть бути тотожними з завданнями й методами нормального парламенту.

Ми в нашій визвольній праці й боротьбі говоримо про орієнтацію на сили власного народу, що, звичайно, не виключає й сторонньої допомоги. В такому разі першим і основним завданням УНРади мало б бути сформулювання мети і завдань її, що відповідали б нечисловленим потребам і бажанням рідного народу. Інакше кажучи, УНРада повинна була б опрацювати визвольну концепцію, що охоплювала б, як проблеми внутрішньої, так і зовнішньої нашої політики, зокрема — політики щодо взаємин з нашими ближчими сусідами, що є „каменем преткнення" нашої незалежницької політики. Разом з тим мали б бу-

ти вжиті практичні заходи до популяризації такої концепції. На жаль це не робиться, якщо не рахувати коротеньких радіовиступів окремих діячів УНРади, що їх, напевно, слухають на Україні лише ті, хто на те уповноважений.

Посилатися на сорокалітню давність, хоч і цінну, діяльність Української Центральної Ради тепер, звичайно, не доводиться, бо життя пішло далеко вперед і потреби й вимоги народу дуже помітно змінилися. Не можна також у популяризації діяльності УНРади обмежуватись загальними фразами про самостійність, соборність, демократію і т.п., бо такі фрази недохідливі для народньої маси. Але короткі радієві виступи мимоволі мусять бути абстрактними.

Маючи під руками наукові, публіцистичні, письменницькі і т. п. національні організації УНРада, на жаль, не використовує їх хоча б для такої роботи, як от складення історії нашої визвольної боротьби в 20-х роках, і щоб дати в ній належну оцінку подіям і фактам того часу. Така „Історія", не маємо сумніву, могла б бути дуже корисною для тих, хто сьогодні претягує на керівництво нашою визвольною боротьбою, і не знаючи умов праці своїх попередників, відчужується від їхніх ідей; а це спричинює емігрантський політичний хаос. З такою „Історією" також можна було б з користю і сміливо йти не лише серед „своїх", але — й серед „чужих", бо в ній було б сказано про московський імперіялізм і колоніялізм у минулому й сучасному, про наші справедливі і не фантастичні прагнення й домагання, про нинішнього першого, тепер уже не тільки нашого ворога — московський большевизм; нарешті, в тій „Історії" було б спростовано не-

правду про наш народ і наш національно - визвольний рух. Це імпонувало б нашому поневоленому народові і представляло б наш рух у правдивому світі.

Чи ж спроможна була УНРада виконувати ці актуальні і разом з тим реальні завдання? Ми маємо великий сумнів. І передовсім тому, що УНРаду розглядають, як нормальний парламент, а не як ВИЗВОЛЬНИЙ ЦЕНТР поневоленого народу; тому, що консолідацію національних сил розглядають, як мету, а не як засіб до досягнення мети. Так поставлена справа вимагала б, як політичне мінімум, ідеологічної одностійності між партнерами в УНРаді, без чого не можна мислити не лише конструктивної роботи, але й мирного, хоч і бездіяльного, сидіння за спільним столом. Тим часом організаційна структура УНРади широко відчиняє двері всім, хто лише бажає „бути в УНРаді” і заявив, що

він у своїй діяльності буде додержуватись демократичних методів праці.

Організаційна структура УНРади будується за принципом паритету. Але за такої структури не може бути речі про застосування принципу більшості при вирішуваних справах, про що говорить шановний автор статті. Всі справи мусять вирішуватись в спосіб договорення, а це неможливе в організації, що в ній заступлені ідеологічно протилежні сили. Звідциль і всі якості роботи УНРади.

Отже: справа не лише в політичній невиробленості, не лише в амбіціях політичних провідників і вже зовсім не в емоційності, а в холодному політичному розрахунку, побудованому на фактах сучасності, на знанні стану національної свідомості й психології великої більшості свого народу.

І. Піддубний

ВІД ПУБЛІЦИСТИЧНО-НАУКОВОГО ІНСТИТУТУ

Закликаємо Вас до співучасті в ширенні правди про Україну. Читайте і передавайте знайомим видання Інституту.

Досі виїшли і маємо на складі:

Англійською мовою:

The Ukrainian Republic of January 22	25 ¢
Western Ukraine Within Poland (1920-1939) (автор проф. В. Кубійович)	50 ¢
Ukrainian-Polish Diplomatic Struggle 1918-1923 (автор д-р Ст. Піпечський).	50 ¢
Organized Famine in Ukraine 1932-1933 (автор д-р М. Галій).	60 ¢

Українською мовою:

За правду про Україну	25 ¢
Фронт української правди	25 ¢
Західні українські землі в межах Польщі (1920-1921) (автор проф. В. Кубійович)	50 ¢
Українсько-польський процес 1918-1923 (автор д-р Ст. Піпечський).	50 ¢

Читаю! Чи Ви маєте ті видання? Вони дешеві, і повинні знайтися в Вашому домі і у Ваших Знайомих!

Замовляти можна на адресу „Листів до Приятелів”

ЧОМУ?

● Якраз переглянув я число 127-128 „Листів” і питаю: Будь ласка, чому Ви подаєте некрологи на початку журналу? Аж 14 сторінок! Чи живете вже лише споминами, як пережита людина? Ради Бога, давайте некрологи, якщо стане місця, на кінець... Всі журнали так роблять. Самі пишете, що ціллю журналу є подавати різні культурні, літературні та політичні течії чужинецького і українського світу... Подібно, як це робив „Літ.-науковий Вісник”, робить „Kultura”, „Нові Дні”, „Овід” та інші журнали. Хай це будуть „Листи” про живі події, теперішні, а не лише некрологи на початку...

Відповідь: За завваження дякуємо. Вони дають нагоду висвітлити непорозуміння. Дякуємо за цю нагоду, бо з самим змістом завважень не можемо погодитись.

Передовсім спробуємо устійнити, що розуміємо під словом „некролог”. Це вістка про смерть людини з короткими біографічними даними. Щоб упевнитись, ми ще заглядали до справочників: так знайдете в американському Вебстері, так у німецькому Кіпені... Такі некрологи з найкоротшими даними про Багряного і Барвінського були в 5-6 і в 7-8 книжках нашого журналу за цей рік. І були вони поміщені на дальніх сторінках (41-й і 47-й). Так робили ми завжди, і в випадках смерті найвищих наших державно-політичних достойників (през. А. Лівницький; голова УНР-ади, проф. Іваницький; голова ВО УНР-ади, проф. Мазепа і інші), і так само після смерті митрополитів Полікарпа, Богачевського.

Але критична оцінка духового розвитку і творчості письменника, чи композитора, чи вченого

— це ж не некролог. Коли б Вашу міру пристосовувати послідовно, то і такі численні в великі річниці народження Шевченка і смерті Лесі Українки статті, розвідки, аналізи їх творчості треба б також зарахувати до... некрологів.

Ви покликаєтесь на приклади „Літ.-наукового Вісника”, „Нових Днів”, „Овиду” (називаємо тільки українські журнали). Але знову не переконали. Це ж літературно-наукові, себто мішаного жанру журнали, і як сама назва показує, вони звичайно починають літературними творами: поезіями, новелями і т. п. „Листи” — щодо жанру — чисто публіцистичний журнал і цього характеру міняти не хоче.

Ваш заклик пам'ятати про життя і живих — слушний, але не зовсім на місці. Статті в „Листах” були про живого Багряного, якого читають і якого думками й образами живе велика частина молодого і середнього покоління. Стаття про Барвінського була також про живого композитора,

П'ятий Літературний Конкурс Світової Федерації Українських Жіночих Організацій (СФУЖО)

Конкурс розписаний на „оригінальну сценічну п'єсу або інсценізацію існуючого літературного твору, в осередку якого стоїть небуденна жіноча постать.” — Нагорода: 100 дол. — „Учасниками конкурсу можуть бути жінки-письменниці, або ті, що хотіли б ними бути.” — Жюрі: Оксана Керч, д-р Гр. Лужницький, Ірина Винницька-Пеленська. — Реченець: 31 березня 1964. — Адреса:

WFUWO, 4936 N. — 13 St.,
Philadelphia 19141, Pa.,

якого твори часто, іноді вперше, виконуються на наших концертах і в записах. Ідеї Вернадського далеко ще не мертві, а його концепція вільної Всеукраїнської Академії Наук досі є живим гаслом боротьби проти залежності її від партійного диктату. Багряного, Барвіньського, Вернадського, їх духові світи, вважаємо живішими, значно живішими, ніж багато з того, що появляється сьогодні на нашому книжковому і журнальному ринку, і часто є перемелюванням старих літературних мотивів і технік, або перестарілих партійно - політичних концепцій.

● Чи не вважаєте, що було передчасно робити парад з приводу посвячення площі під пам'ятник Шевченкові в Вашингтоні? Влаштувати бенкет? Це дало поштовх до тієї кампанії, що її розпочала „Вашингтон Пост“. Чи не було б більш політично робити це вже тоді, коли пам'ятник був би вже дійсністю? Чи бенкетування не стало вже у нас смішною й шкідливою пошестю і тільки ареною для жадних реклами людей?

Відповідь: Питання слушне, але тепер ми не хотіли б над ним зупинятись. Сьогодні маємо один фронт. Наступ поведено на добру славу Шевченка і українського народу, якого найвірнішим речником є Шевченко. Це бій. Аж у „мирний“ час, коли той бій стихне, зможемо спокійно повернутись до дискусії наших помилок.

● Попала мені в руки книжечка Платона Стасюка: „Як це справді було?“ — Признаюсь, мене ця справа пригнобила! В час, коли переживаємо концентричну атаку знаних із часів революції й державности ворогів, білих, червоних єдинодільців із їхніми помічниками типу Вайсбаумів, у той час сварились за

землю з Шевченківської могили. Взагалі не розумію в чому річ! Де коріння, які глибші причини цілої історії? Чому її не полагати в вужчому колі?

Відповідь: Книжечку п. Платона Стасюка ми також читали. Ми не займали становища, бо сподівались, і чекали, що друга сторона, себто Комітет Будови Пам'ятника Шевченкові дасть свої пояснення. — Але погоджусь з Вами. Також і на нашу думку було б краще, коли б замість вияснень появилася добра вістка, що справу приязно полагоджено, що вона вже більше не хвилюватиме суспільства і не грозитиме сумними наслідками, коли б п. Стасюк виконав своє рішення і привезену з Шевченківської могили землю, неприйняту Комітетом, відвіз назад до Канева. Адже члени Комітету це поважні і політично вироблені люди. Тож можемо думати, що справа буде спокійно і тактовно полагоджена.

● Людська несправедливість (може це й ослабе слово!) дуже велика. Чому за життя Багряного було порівнюючи небагато статей про нього, а тепер, після смерті, стільки похвальних пісень? Чому про інших, як Осьмачка, чи як згадуваний в останньому числі „Листів“ Барвіньський, — стало голосніше аж по їх смерті. Чи не була б це відплата їм за їх творчу працю з боку суспільства, коли б вони ще за життя відчули нашу вдячність? А то, за життя — каменем у голову, а після смерті — земля тобі пером...

Відповідь: Завжди свіжі докази, що царство лицарів духа не з цього світу. Кожний із них носить у своєму серці тиху надію й потіху, що її висловив один, за життя також не признаваний, поет: Будучина моя, і моя буде за гробом перемага.

● Раджу зробити цікавий експеримент.

перимент. Розпишім анкету і прохаймо, щоб люди подали напр. п'ять, чи десять прізвищ наших сучасних, живих провідних осіб (політиків, письменників, мистців, науковців), але тільки і виключно на основі того, що і поскільки пишуть про них наші газети. Згори прохатимемо виключити прізвище проф. В. Кубійовича, бо рекламуючи англomовне видання ЕУ, газети за останній рік з цієї, тільки з цієї, нагоди часто покликались на нього. Тоді матимемо галерію вчених і невче-

них самореklamників, людей рекламованих „по знайомству”, чи „по чину”, „по близині” до дже-рел реклами. . .

Як тяжко буде будучому історикові пробиватись крізь ту піну, що плаває на поверхні, до правдивого образу нашого життя !

Відповідь: Приятелю, Ви ж підписуєтесь, як „молодий історик”. Ваша справа і Ваш обов'язок очищувати той поплямлений і кадилом замазаний образ.

ВИЙШЛА З ДРУКУ БРОШУРА ПІД НАЗВОЮ

ЯК ЦЕ СПРАВДІ БУЛО?

**(СПРАВА НЕПРИЙНЯТОЇ ЗЕМЛІ З ШЕВЧЕНКОВОЇ
МОГИЛИ ДО ПАМ'ЯТНИКА
Т. Г. ШЕВЧЕНКОВІ У ВАШІНГТОНІ)**

Н а п и с а в :

ПЛАТОН СТАСЮК

**БУВШИЙ СКАРБНИК КОМІТЕТУ БУДОВИ
ПАМ'ЯТНИКА ШЕВЧЕНКОВІ У ВАШІНГТОНІ**

Ціна брошури 35 центів

Належність слати поштовими марками на адресу:

**P. STASIUK P. O. BOX 38, COOPER STA.
NEW YORK 3, N. Y.**

ПОЧТА ЗАВЕРНУЛА

остання число з приміткою „виїхав” або „невідомий”, вислане на такі адреси: В. Бараник, Торонто; Ст. Букшована, Ірвінгтон; Р. Завицький, Честер; С. Луцик, С. Пол; Й. Маланчук, Н.Йорк; І. Матвійчук, Австралія; Ф. Мельників, Австралія; І. Мотрук, Торонто; В. Пристасцький, Ванкувер; М. Ромах, Торонто; М. Салдит, Бофало; М. Струтинська, Філадельфія; А. Турчин, Блумінгтон; З. Федоренко, Чікаго; М. Федорців, Бруклін; Б. Шевченко, Чікаго; Л. Ясінчук, Бруклін.

Прохасмо Знайомих повідомити про це вище названих Читачів і подати нам їхні точні адреси.

Від адміністрації

За співзвуччя цієї книжки „Листів до Приятелів” прохавмо вибачення. Святочна пора — це час такого навантаження друкарні, що трудно втриматись у терміні. Будемо старатись наступні книжки випускати вже вчасно, себто при кінці кожного двомісячного періоду. Число 1-2 за 1964 рік вийде при кінці лютого.

Але прохавмо і наших Вшан. Читачів про точну присилку передплати. Ми розуміємо, що трапляються непередбачені перешкоди, як зміна мешкання, недуга й інше. Та трудно припускати, щоб аж 300 наших Читачів мали такі перешкоди. А це приблизне число пригадок висланих минулого року в червні, отже після половини року! Такі пригадки забирають час і коштують, а залежності спричинюють затримки неприємні для нас і для тих, що вчасно вирівняли свої зобов'язання супроти видавництва.

Нам радять — по звичаю інших видань — зазначати на адресі дату, до якої вплачена належність за журнал. Нам це трудно робити. Не маємо постійного бюро і адміністраційну й експедиційну працю виконують наші приятелі, поділявши її між себе.

СПРАВИ ЗБІРНОГО МЕЦЕНАТСТВА

Список присланих вкладок за листопад і грудень буде поміщений в наступному числі журналу. — До Всіх Членів Збірного Меценатства вишлемо в лютому окремі листи й подяки.

ФОНД ПОМОЧІ НЕСПРОМОЖНОМУ БРАТОВІ

Список грошей присланих від 1 листопада м. р. помістимо в наступному числі.

Як досі, так на будуче датки на цей фонд ітимуть на висилку журналу до Європи і до країн низької валюти, як Півд. Америка, для тих, що не в силі заплатити за нього. Розсилаємо понад 50 дарованих примірників. Це поважні кошти, при дорогій тепер поштової оплаті. Тож прохавмо не забувати і невеликими датками допомогти втримати і розширити коло тих наших братів і сестер, що самі не спроможні передплатувати журнал.

Зацікавлених Приятелів і Знайомих повідомляємо, що адреса редактора М. Шлемкевича від 1-го пересня ц. р. така:

205 Casino Ave, Cranford, N. J.

Адреса адміністрації „ЛИСТІВ до ПРИЯТЕЛІВ” залишається без змін:
P. O. Box 428, Newark 1, N. J.

В-во „КЛЮЧ”

З а р е д а к ц і ю : М. Шлемкевич

За в-во Д. Кузик. Л. Ломин. О. Олесницький. Ом. Тарнавський

